

บทที่ 2

ความเชื่อและความหมายเรื่องขวัญ

2.1 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อของทุกชนชาติ แต่อาจจะมีแนวคิดวิธีการหรือรูปแบบของความเชื่อแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของแต่ละชนชาติ ความเชื่อนี้ต่างก็มีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน คือเพื่อการแสวงหาสิ่งที่ดีและความอยู่รอดปลอดภัย หรืออีกนัยหนึ่งก็เพื่อต้องการให้โชคชะตาชีวิตของตนเองดีขึ้น

ความเชื่อที่ส่งผลต่อร่างกายการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในรูปแบบนี้ ส่วนใหญ่จะยกให้เป็นเรื่องของไสยศาสตร์ที่มีกระบวนการเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ดังความเชื่อเรื่องขวัญของชนชาติต่าง ๆ ที่จะแสดงโดยลำดับดังนี้

2.1.1 ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันตก

ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันตกมีมานานนับตั้งแต่สมัยโบราณ เช่นเดียวกับชาวตะวันออก แต่สำหรับความเชื่อเรื่องขวัญของชาวดัตช์นั้นอาจจะแตกต่างทางด้านการกำหนดสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ซึ่งถ้ามองโดยภาพรวมแล้วจะพบว่าเมื่อใดก็ตามที่มนุษย์รู้สึกว่าคุณเองยังไม่สามารถนำให้ชีวิตมีความสุขสมบูรณ์ได้ตลอดเวลา เมื่อนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยที่พึ่งทางด้านความเชื่อเป็นตัวช่วยเสริมพลังในการเผชิญชีวิตต่อไป ดังจะพบได้จากความเชื่อต่าง ๆ ที่มีจุดมุ่งหมายเช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องขวัญ ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างความเชื่อชาวดัตช์ที่มีฐานทางความคิดและมีจุดมุ่งหมายที่ตรงกันกับความเชื่อขวัญดังต่อไปนี้

2.1.1.1 ความเชื่อเรื่องพลังสิ่งลึกลับของชนเผ่ามนุษย์สมัยโบราณ

จากการศึกษาเกี่ยวกับศาสนาในช่วงแรก ได้พบว่ามนุษย์สมัยโบราณเผ่าต่าง ๆ มีความเชื่อว่าพวกเขาได้ถูกห้อมล้อมด้วยพลังที่ไม่อาจเห็นได้ นับตั้งแต่মনะ (mana) หรือวิญญาณไปจนถึงเทพพระเจ้าต่าง ๆ มนะหรือวิญญาณเป็นพลังภายในตัวเองซึ่งดีหรือเลวก็ได้ แต่มนุษย์อาจมีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยพิธีกรรมบางอย่างเพื่อจะช่วยอำนวยในสิ่งที่พวกเขาต้องการ ดังเช่น ที่ทำกันในยุคแรกเพื่อความดีงามของสังคม คือ พิธีกรรมเดินร่ำอันศักดิ์สิทธิ์ใน

หมู่ชาวอินเดียนในอเมริกาเหนือ ดังเช่น พิธีกรรมเต้นรำข้าวโพดเพื่อให้เมล็ดพืชเติบโต และพิธีกรรมเต้นรำควายเพื่อความสำเร็จในการล่าสัตว์¹

2.1.1.2 ความเชื่อเรื่องวิญญาณของชาวอียิปต์โบราณ

ชาวอียิปต์โบราณเชื่อว่าธรรมชาติของคนมีสองด้าน ด้านหนึ่งคือร่างกายที่เสื่อมสลายแต่จิตวิญญาณยังไม่ตาย อีกด้านหนึ่งคือวิญญาณ เมื่อคนตายแล้ววิญญาณของผู้ตายกลายเป็นนกเล็ก ๆ บินอยู่เหนือซากศพ ซึ่งภาพนี้จะปรากฏในภาพแกะสลักของชาวอียิปต์ เรียกว่า “คา” (ka) รูปภาพแกะสลักที่เรียกว่า “คา” นี้จะหมายถึงวิญญาณของผู้ตายที่ออกจากร่างกายคนและจะกลายเป็นนกแต่มีศีรษะเป็นคน ด้วยเหตุนี้ความเชื่อในเรื่องวิญญาณจึงเป็นความเชื่อเก่าแก่ที่สุดของมนุษย์²

จากความเชื่อของชาวอียิปต์ดังกล่าวนี้พบว่าความเชื่อวิญญาณของชาวตะวันตกโบราณเกิดจากฐานความคิดที่ตรงกับการให้ความหมายขวัญของเผ่าพันธุ์ไทที่เชื่อว่า ขวัญยังคงอยู่ต่อไปหลังจากที่เจ้าของร่างตายแล้ว³

2.1.1.3 ความเชื่อเรื่องโชคชะตา

ความเชื่อที่เกี่ยวกับโชคชะตาภาษาอังกฤษเรียกว่า fate มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า fertum หมายถึงโองการจากพระเจ้าที่มีสาเหตุในการควบคุมความประพฤติกและการถูกกำหนด โดยทั่วไปแล้วชาวตะวันตกโบราณเชื่อว่าพระเจ้า (God) เป็นผู้กำหนดความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย⁴

ความเชื่อเรื่องโชคชะตาเป็นความเชื่อที่มีมานานของทุกชนชาติ เมื่อเปรียบเทียบกับความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันออกและความเชื่อเรื่องโชคชะตาของชาวตะวันตกจะเห็นว่าความเชื่อทั้งสองมีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน คือความต้องการให้ชะตาชีวิตดีขึ้น สำหรับชาวตะวันตกได้ยึดเอาเรื่องโชคชะตามาเป็นตัวกำหนดในการดำเนินชีวิต โดยเชื่อว่าเมื่อใดที่ชีวิตเกิดความโชคร้ายก็แสดงว่าชะตาชีวิตในช่วงนั้นก็จะเผชิญกับความทุกข์ยากลำบาก แต่ถ้าเกิดความโชคดี ช่วงนั้นชีวิตก็จะราบรื่นมีความสุข เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องขวัญ ที่เชื่อว่าเมื่อใดที่ขวัญดี ชะตาชีวิตในช่วงนั้นก็จะราบรื่นมีความสุขและประสบความสำเร็จได้ง่าย แต่ถ้าช่วงใดที่ขวัญไม่ดีก็แสดงว่าช่วงนั้น

¹จุฬาทิพย์ อุมะวิชนี, วิวัฒนาการแห่งความคิด, (กรุงเทพฯ : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 10.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

³วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วิวัฒนาการพิธีทำขวัญคนไทย, (กรุงเทพฯ : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มปป), หน้า 12.

⁴Carendish, Richard, *Man Myth & Magic*, (New York : M. Cavendish, 1994), p. 918.

ชะตาชีวิตเป็นทุกข์เจ็บไข้ได้ป่วยหรือพบอุปสรรคมากมาย ตามความเชื่อแล้วจะเชื่อว่าช่วงนี้มีเคราะห์ เพราะเนื่องจากขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว

เมื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวโรมันส่วนใหญ่พบว่า เป็นกติกกรที่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโชครางของขลังต่าง ๆ และยังนับถือภูตผีปิศาจ เช่น ผีเรือน ชาวโรมันเรียกว่า ลาร์เรส (Lares) และ พานาเท (Panates) เจ้าที่ปกครองท้องไร่ท้องนา ผีประจำบ้าน เรียกว่า เวสตา (vasta) เมื่อได้ติดต่อใกล้ชิดกับกรีก การนับถือภูตผีปิศาจก็เปลี่ยนไปเป็นเทพเจ้าและเทพี เทพเจ้าของโรมันเป็นเพียงวิญญาณ (spirits) ซึ่งมีชื่อเรียกแบ่งออกเป็นกลุ่มๆดังนี้

1) กลุ่มเทพที่คุ้มครองคนในครอบครัวมีชื่อเรียกว่า “เทพพลาเรส” เป็นต้น นอกจากนี้ชาวโรมันยังเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้ววิญญาณของตนจะล่องลอยไปอาศัยอยู่กับบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว ในขณะที่เดียวกันวิญญาณเหล่านี้สามารถจะกลับมาหาครอบครัวได้

2) กลุ่มเทพที่คุ้มครองชาติ เช่น เทพจูปีเตอร์ (Jupiter) ซึ่งถือว่าเป็นเทพสูงสุดตรงกับเทพเซอุส⁵

จากการศึกษาเรื่องความเชื่อของกรีกโบราณข้างต้นพบว่าเป็นความเชื่อในเรื่องลึกลับที่เต็มไปด้วยเวทมนต์และโชคลาง ในยุคต่อมา นักปรัชญากรีกก็เริ่มมีเหตุผลมากขึ้น ได้ผสมผสานกับความคิดเรื่องโหราศาสตร์ของชาวคาลเดียล อียิปต์ และอินเดีย เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องกฎแห่งโชคชะตา และการกำหนดชะตากรรม โดยศึกษาจากอิทธิพลของดวงดาวที่มีผลต่อมนุษย์และประเทศชาติ ในการผสมผสานทางอารยธรรมทางความคิดดังกล่าวนี้ ย่อมแสดงให้เห็นจุดร่วมของวัฒนธรรมตะวันออกเกี่ยวกับเรื่องดวงดาวว่ามีอิทธิพลต่อโชคชะตามนุษย์อย่างไร⁶

สำหรับยุคกรีกมีเทพธิดาแห่งโชคชะตาที่รู้จักกันในหมู่ชาวกรีกคือ Mogrei (ในภาษาละตินเรียกว่า Paraae) ซึ่งเป็นเทพแห่งการเกิด การตาย และขณะเดียวกันเป็นเทพผู้แบ่งปันความร่ำรวย และความโศกเศร้าแก่มวลมนุษย์⁷ เป็นต้น

2.1.1.4 ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังของชาวคองโกและอียิปต์

จากการศึกษาพบว่าเครื่องรางของชนเผ่าคองโกเป็นเครื่องรางเพื่อช่วยขจัดความชั่วร้ายออกไป ลักษณะของเครื่องรางนี้จะเป็นรูปปั้นที่มีตะปูเหล็กทิ่มแทง โดยเชื่อว่าเครื่องรางจะสามารถปลุกพลังและเพิ่มพูนอำนาจให้มากขึ้น ส่วนเครื่องรางของชาวอียิปต์เป็นรูป

⁵ อธิชา โกมลกาญจน์, ประวัติศาสตร์กรีก-โรมัน, (กรุงเทพฯ : ส่วนท้องถิ่น, 2515), หน้า 125-127.

⁶ Carendish, Richard, Man Myth & Magic, p. 921.

⁷ Ibid, p. 918.

พระของเทพเจ้าบาสต์ (Bast) มีลักษณะเป็นแมวที่มีขนตัวพิเศษคลุมอยู่ มีความเชื่อเช่นเดียวกับชนเผ่าคองโกที่เชื่อว่าเครื่องรางนี้จะสามารถปลุกพลังและเพิ่มพูนอำนาจให้มากขึ้น⁸

2.1.1.5 ความเชื่อการสถิตอยู่ของพระเจ้า (God)

จากการนับถือศาสนาคริสต์ของชาวตะวันตกส่วนใหญ่ เป็นเหตุให้ชาวตะวันตกทุกคนมีความเชื่อทั่วกันว่า พระเจ้าทรงสถิตอยู่ด้วยกับตนตลอดเวลา ไม่ว่าเวลาที่มีความสุขทุกข์ หรือ ขณะอยู่ที่ใด ๆ แม้กระทั่งช่วงชีวิตที่ต้องเผชิญปัญหาต่างๆ ชาวคริสต์เหล่านี้ก็จะเชื่อกันว่าพระเจ้านั้นจะอยู่กับตนในฐานะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความไว้วางใจที่สุด

จากความเชื่อการสถิตอยู่ของพระเจ้านี้ เมื่อเปรียบเทียบกับความเชื่อเรื่องขวัญแล้ว พบว่าความเชื่อทำนองนี้สามารถเป็นสิ่งที่ช่วยให้คนเราเกิดสภาวะขวัญกำลังใจดีและมีความเชื่อมั่นมากขึ้น ดังในพระคัมภีร์บทโยชูวา ข้อที่ 1-9 ได้กล่าวถึงความเชื่อมั่นในการเป็นผู้นำใหม่มาแทนโมเสสในการบุกข้ามแม่น้ำจอร์แดน ครั้งนั้นได้มีคำกล่าวหนึ่งที่พระเจ้าได้สั่งสอนโยชูวาว่า “เราส่งเจ้าไว้แล้วมิใช่หรือว่าจงเข้มแข็งและกล้าหาญเถิด อย่าตกใจหรือคร้ามกลัวเลย เพราะว่าเจ้าไปเดินไต่พระเยโฮวาห์พระเจ้าของเจ้าทรงสถิตกับเจ้า”⁹

ดังนั้นจากการเชื่อเรื่องและคำกล่าวข้างต้นนี้ จึงเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งในการเพิ่มพลังความเข้มแข็งและความเชื่อมั่นแก่ชีวิตที่มาจากสิ่งนามธรรมอย่างหนึ่งที่เรียกว่าพระเจ้า(god) แต่แม้ความเชื่อนี้จะไม่ตรงกับแนวคิดเรื่องขวัญเลขที่เดียว เพราะเนื่องจากพระเจ้า(god) ตามความเชื่อแท้จริงแล้วมนุษย์ กับ พระเจ้า จะถูกแยกออกจากกันในลักษณะยกให้พระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุดที่สถิตอยู่กับตัวมนุษย์ในลักษณะคุ้มครองดูแลและคอยสั่งสอน เพียงแต่มนุษย์เชื่อว่าเมื่อใดที่พระเจ้าอยู่กับตนเมื่อนั้นชีวิตคนก็จะดี ประเด็นนี้อาจจะคล้ายกับความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ที่เชื่อว่าเมื่อใดที่ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว หรืออยู่กับตัวเราเมื่อนั้นชีวิตเราก็จะดี

2.1.2 ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันออก

เมื่อกล่าวถึงความเชื่อเรื่องขวัญทางตะวันออกพบว่าฐานความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันออกทุกชนชาตินั้นไม่มีความแตกต่างกันมากนัก โดยเฉพาะฐานความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งนามธรรมเหนือธรรมชาติที่ชาวตะวันออกเชื่อว่ามนุษย์นอกเหนือจากร่างกายแล้วมนุษย์ยังมีอีกส่วนหนึ่งที่จับต้องไม่ได้ แต่แฝงอยู่ในร่างกายของมนุษย์เพื่อจะทำให้มนุษย์มีชีวิต สามารถเรียนรู้ คิด

⁸จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, วิวัฒนาการแห่งความคิด, หน้า 11.

⁹สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พระคริสตธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่, (กรุงเทพฯ : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, 2542) หน้า 281.

ตัดสินใจและ มีความรู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ ซึ่งสิ่งนามธรรมดังกล่าวนี้ชาวตะวันตกจะเรียกแตกต่างกันดังต่อไปนี้

2.1.2.1 ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวอินเดีย

เมื่อกล่าวคำว่า “ขวัญ” จากพจนานุกรมไทยได้ให้ความหมาย “ขวัญ” หมายถึง ความเจริญ, ศิริ, มงคล¹⁰ เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่อง “ราศี” ของชาวอินเดียที่เชื่อว่ามนุษย์มีสามราศีด้วยกัน คือ หนึ่งตอนเช้าราศีของคนอยู่ที่หน้า คนจึงควรเอาน้ำล้างหน้า สองเวลากลางวันราศีอยู่ที่หน้าอก คนจึงควรเอาน้ำและของหอมประพรมที่อก และสามเวลาเย็นค่ำราศีอยู่ที่เท้า คนจึงควรเอาน้ำล้างเท้า¹¹ นั่นก็หมายความว่าสิริมงคลของคนเราจะเกิดขึ้นตามความเชื่อของอินเดียคือต้องเอาน้ำมาล้างตามจุดต่าง ๆ ที่กล่าวมาก็เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลนั่นเอง

ในขณะเดียวกันความเชื่อเรื่อง “ศิริ” จากหนังสือเรื่องพิธีการแก้อาถรรพ์และอุบายต่าง ๆ ของ ว. จินประคิษฐ์ ก็ได้กล่าวไว้ถึงศิริประการ เช่นเดียวกันกับความเชื่อเรื่องราศีของอินเดีย ส่วนประการนั้นจะมีลักษณะเป็นหลักการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันเพื่อให้เทพเทวดาจะได้มาคุ้มครองรักษาอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เกิดในสิ่งดีงาม เช่น ให้ศีล ให้มีพร ให้มีโชค และสิริมงคลต่าง ๆ เกิดขึ้นกับตัวเรา

ด้วยเหตุนี้คำว่า “ขวัญ” จึงมีความหมายน้อยเดียวกันกับคำว่า “ราศี” กับ “ศิริ” ที่เป็นคำแสดงให้เห็นถึงความเป็นมงคลและสิ่งที่ดี

2.1.2.2 ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวจีน

คนจีนเชื่อว่ามนุษย์ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่ไม่มีตัวตน 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเรียกว่าฮุน (hun) หมายถึง “สติปัญญา” ส่วนนี้เป็นส่วนอมตะของมนุษย์ อีกส่วนเรียกว่าโปช (poh) มีหน้าที่ในทางลบฮุนกับโปช รวมกันจะกลายเป็นบุคลิกของเจ้าของร่าง ส่วนในร่างกายยังมีอีกส่วนหนึ่งซึ่งแฝงอยู่เรียกว่าชิ่ง (Ching) สิ่งนี้จะทำให้มนุษย์มีพลังกำลัง นั่นคือหากผู้ใดไม่มี (Ching) บุคคลผู้นั้นก็จะไม่มีบุคลิกที่ไม่สมบูรณ์ ดังนั้นชาวจีนจึงอธิบายว่าสำหรับคนที่ตายแล้วจะไม่กล่าวถึงชิ่งอีกเลย และอธิบายว่าฮุน (hun) จะออกจากร่างกายเป็นเชิน (Shen) และไปสู่สวรรค์ ส่วนโปช (poh) ก็จะกลายเป็นคฺวย (Kuei) อยู่พื้นดิน¹²

¹⁰วิทย์ เทียงบุรณธรรม, พจนานุกรมไทยฉบับมหาวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ : สุริยบรรณ, 2536), หน้า 83.

¹¹สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังคัปพิธีกรรม, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 6.

¹²ไวไลวรรณ ขนิษฐานันท์, วิวัฒนาการพิธีทำขวัญคนไทย, หน้า 10.

2.1.2.3 ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าสิ่งนามธรรมแฝงในร่างกายมนุษย์มี 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเรียกว่า ฮิกิมิเตอร์มา (higimitema) ส่วนนี้จะทำให้เจ้าของร่างมีความสมบูรณ์พลุดух เป็นเรื่องที่ดีต่าง ๆ ส่วนที่สองเรียกว่าอามิเตอร์มา (aramitema) เกี่ยวข้องกับการผจญภัยหรือเรื่องร้ายต่าง ๆ ซึ่งสิ่งนามธรรมทั้ง 2 ส่วนนี้สามารถออกจากร่างกายและปรากฏให้เจ้าของร่างเห็นและตกใจได้¹³

2.1.2.4 ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวไอนุ

ชาวไอนุ เป็นชาวพื้นเมืองในเกาะฮอกไกโดประเทศญี่ปุ่น มีความเชื่อว่าเป็นนามธรรมที่มีสิ่งที่เป็นนามธรรมแฝงอยู่เรียกว่า รามัต (ramat) จะออกไปเที่ยวในขณะที่เจ้าของร่างนอนหลับ ถ้าไม่กลับมาเจ้าของร่างอาจจะตายได้¹⁴

2.1.2.5 ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวคายัน

ชาวคายัน เป็นชาวพื้นเมืองเกาะบอร์เนียวชื่อเผ่าคายัน เรียกสิ่งนามธรรมที่แฝงอยู่ในมนุษย์ว่าบลัว (Blua) ซึ่งสามารถออกจากร่างกายได้ เมื่อบลัว (Blua) ออกไป เจ้าของร่างจะป่วยไข้ไม่สบาย ซึ่งถ้ามีคนที่ป่วยนานก็จะมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อตามหาบลัว (Blua) ของผู้ป่วยคืนมาและบางครั้งผู้ประกอบพิธีกรรมต้องจับบลัว (Blua) ของตัวเองออกไปตามบลัว (Blua) ของผู้ป่วยโดยใช้เวลา 2-3 วัน และเมื่อใดที่ผู้ประกอบพิธีกรรมเชื่อว่าบลัว (blua) ของผู้ป่วยกลับมาแล้วก็จะใช้ใบปาล์มผูกไว้รอบข้อมือของผู้ป่วย เพื่อป้องกันมิให้บลัว (blua) หนีออกไปอีก¹⁵

2.1.2.6 ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวเขมร

ชาวเขมรเรียกสิ่งนามธรรมที่แฝงในร่างกายมนุษย์ว่า “ปลิง” แปลว่า “ขวัญ” อาศัยอยู่กับจิตใจของคน ชาวเขมรและชาวส่วยเชื่อว่าจิตใจของมนุษย์จะมีปลิงอยู่ 19 ดวง ก็จะทำให้จิตใจปกติ มีความสุขสดใส

สำหรับสาเหตุที่ทำให้ขวัญ (ปลิง) หายไปมีดังนี้

1) เกิดจากเหตุการณ์ที่ทำให้ตกใจหวาดกลัวหรือหวาดผวา ก็จะทำให้ “ละล้วยปลิง” หรือ “บัดปลิง” (ขวัญขาดพร่องจำนวนไป) ซึ่งถ้าจะเรียกขวัญกลับคืนมาก็ต้องทำพิธีกรรมเรียกขวัญ ชาวเขมรเรียกว่าพิธีกรรมนี้ว่า “เฮาปลิง”

¹³ วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วัฒนธรรมการทำขวัญคนไทย, หน้า 9.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

2) ขวัญออกจากร่างไปเที่ยว (เหมือนยามหลับที่เราฝันว่าไปที่ต่าง ๆ เป็นต้น) จึงทำให้เจ้าของขวัญมักมีอาการอิดโรย ซุปซิด อ่อนเพลีย ไม่อยากกินอาหาร นอนไม่หลับ ไม่มีชีวิตชีวา ถึงแม้ว่ากายไม่ได้แตกดับ แต่จิตดับสลายแล้ว

3) ขวัญถูกคนมีเวทมนต์เรียกไป (ทำคุณไสย)

4) ขวัญถูกภูตผีจับไปทำร้ายกักขัง ถ้าเกิดจากสาเหตุนี้ก็ต้องทำพิธีเรียกขวัญกลับคืนมา พิธีนี้ชาวเขมรเรียกว่า “ยังปลึง”

“ปลึง” (ขวัญ) นอกจากจะมีในมนุษย์แล้วในสิ่งอื่น ๆ ก็อาจจะมี เช่น ในข้าวเปลือก จึงเกิดพิธี “เฮาปลึงสเร่ว” (เรียกขวัญข้าวเปลือก)¹⁶ เป็นต้น

2.1.2.7 ความเชื่อเรื่องขวัญของพม่า

ความเชื่อเรื่องขวัญในพม่ากับล้านนาจะมีส่วนคล้ายคลึงกันคือคนในชุมชนในพม่าเชื่อว่าทุกคนมีขวัญ ซึ่งเรียกเป็นภาษาพม่าว่า “เลียบยา” ซึ่งมีความหมายว่า “ผีเสื้อ” ประจำตนอยู่ขวัญกับวิญญาณ นั้นไม่สามารถแยกจากกันได้อย่างชัดเจนและ ยังเชื่อกันว่าคนที่ตายไปหาครบ 7 วัน ขวัญหรือวิญญาณของผู้ตายจะกลับมาเยี่ยมลูกหลานที่บ้าน ลูกหลานจึงมีการทำบุญในวันนั้น¹⁷

นอกจากนี้ยังเชื่อว่าเด็ก ๆ มีขวัญยังอ่อนเรียกว่า “ขวัญอ่อน” ภาษาพม่าเรียกว่า “เลียบยาแห่ง” ลักษณะนี้เด็กมักจะร้องไห้ตกใจง่าย ต้องทำพิธีเรียกขวัญ การทำพิธี มักจะกระทำตอนพระอาทิตย์ตกแล้ว พ่อแม่จะนำเด็กมาขังลานบ้านมานั่งบนเสื่อ เบื้องหน้ามีขันไหว่หรือ “กะเคาะเปง” ได้แก่ กะละมังใส่กล้วย มะพร้าว วางอยู่ จากนั้นอาจารย์จึงกล่าวคำเรียกขวัญ¹⁸

2.1.2.8 ความเชื่อเรื่องขวัญของชนเผ่าพันธุ์ไท

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในกลุ่มชาติพันธุ์ไท และถ้ามองในแง่มุมมองของความเก่าแก่แล้ว ความเชื่อเรื่องขวัญอาจนับเป็นความเชื่อที่เก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่งในกลุ่มของคนเผ่าไท เพราะคำว่า “ขวัญ” จัดเป็นคำโบราณในตระกูลภาษาไท คำ ๆ นี้มีใช้อยู่ในภาษาไทยถิ่นทั่วไปทั้งในประเทศไทยและนอกประเทศไทย อาทิ จีน อินเดีย พม่า และลาว ล้วนมีคำว่า “ขวัญ” อยู่ในภาษาของตนทั้งสิ้น ในแง่ของความหมายภาษาไทยถิ่นนอกประเทศไทย อาทิ ภาษาไทในประเทศจีน อินเดีย พม่า คำว่า “ขวัญ” มีความหมายในทำนองเดียวกันกับที่ใช้อยู่ใน

¹⁶ ธารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมไทยวัฒนธรรม ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 2583.

¹⁷ อุบลรัตน์ พันธุมินทร์, การศึกษาวัฒนธรรมคนล้านนาในพม่า, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), หน้า 59.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

ภาษาถิ่นในประเทศไทย ในแง่ว่าเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์ไม่มีอิทธิฤทธิ์อะไร แต่ถ้าไม่อยู่ในร่างเจ้าของร่างก็จะเป็นปกติ ในส่วนที่ต่างไปคือขวัญยังคงอยู่ต่อไปหลังจากที่เจ้าของร่างกายตายแล้ว ในหมู่คนไทยนอกประเทศไทยมีความเชื่อว่าขวัญของคนที่ตายไปแล้วกลับมาบ้านมาติดต่อกับคนเป็นอีก ส่วนขวัญของคนไทยในประเทศไทยขวัญเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของร่างเมื่อยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น เมื่อใดที่เจ้าของร่างตายไปก็จะเป็นการหลุดถึงขวัญของคน ๆ นั้นอีก ถ้าจะพูดถึงก็จะกล่าวถึงอีกสิ่งหนึ่งคือ “วิญญาณ”¹⁹

ก. ความเชื่อ

คนไทยมีความเชื่อเรื่องขวัญมานานและเป็นความเชื่อที่เก่าแก่ที่สุด เพราะคำว่า “ขวัญ” จัดเป็นคำโบราณในตระกูลภาษาไทย ใช้อยู่ในภาษาไทยถิ่นทั่วไป ทั้งในและนอกประเทศไทย เช่น คนไทยในประเทศจีน อินเดีย พม่า และลาว ล้วนมีคำว่า “ขวัญ” อยู่ในภาษาของตนทั้งสิ้น ขณะเดียวกันคำว่า “ขวัญ” เป็นคำเก่าแก่ซึ่งปัจจุบันนี้แม้คนไทยหลายกลุ่มจะไม่เคยมีการติดต่อกันเลยก็ยังใช้คำว่า “ขวัญ” เหมือนกัน เพราะเป็นคำที่มีปรับมาจากสังคมไทโบราณ ลักษณะขวัญของคนไทยโดยส่วนใหญ่จะคล้ายกันคือขวัญเป็นสิ่งที่สถิตย์อยู่ในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมีจำนวนไม่แน่นอน สุดแต่ความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น เช่น คนไทยในประเทศไทยมีจำนวน 32 ขวัญ คนไทยในประเทศอินเดียมีจำนวน 30, 90, 120 ขวัญ และไทลื้อสิบสองปันนามี 32 62 ขวัญ เลขจำนวนขวัญเหล่านี้เป็นเพียงสิ่งสมมติเท่านั้น โดยจะขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของแต่ละถิ่นที่นิยามตัวเลขอะไร แต่ความเป็นจริงตัวเลขเหล่านี้คือขวัญที่อยู่ทุกส่วนของร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นระบุไว้ส่วนใด ส่วนนั้นก็มีขวัญประจำอยู่ทั้งสิ้น อาทิ ขวัญคิ้ว ขวัญหู ขวัญตา ขวัญแก้ว ขวัญผม²⁰ เป็นต้น นอกจากนี้ขวัญยังมีลักษณะออกจากร่างกายได้ขณะที่เจ้าของขวัญยังมีชีวิตอยู่ขวัญก็จะออกร่างทำให้ปฏิกิริยาของร่างกายเสียดุลภาพ จึงทำให้เจ้าของขวัญเจ็บไข้ได้ป่วย ดังนั้นจึงต้องทำพิธีเรียกขวัญกลับมาและเพื่อทำให้ผู้ป่วยหายเจ็บไข้

ข. ประเภทและลักษณะขวัญ

จากการศึกษาความเชื่อเรื่องขวัญในกลุ่มคนไทยทั่วไป ขวัญมีอยู่ด้วยกันหลายประเภทและแต่ละประเภทสามารถแยกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ หนึ่งประเภทขวัญในสิ่งมีชีวิต เช่น คน สัตว์ พืช และสองประเภทขวัญในสิ่งไม่มีชีวิต เช่น บ้านเรือนฯ เป็นต้น แต่จากการ

¹⁹ วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์, วิวัฒนาการพิธีทำขวัญคนไทย, หน้า 22.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

ศึกษาวิวัฒนาการในเรื่องของความเชื่อที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม พบว่าความเชื่อขวัญเดิมที่เริ่มจากความเชื่อเรื่องขวัญผู้ป่วยก่อน²¹

แต่สำหรับขวัญประเภทต่าง ๆ ของกลุ่มคนไทโบราณ พบว่ากลุ่มคนไทในอินเดียและกลุ่มคนไทในประเทศไทยจะมีประเภทขวัญแตกต่างกันตรงที่กลุ่มคนไทในประเทศไทยจะมีประเภทขวัญหลากหลาย คือมีตั้งแต่ขวัญคน พืช สัตว์ สิ่งของ แต่อีก 2 ประเทศ คือกลุ่มคนไทที่อาศัยอยู่คือในพม่าและอินเดีย ส่วนใหญ่ยังคงเชื่อประเภทของขวัญเพียงอย่างเดียวคือขวัญคน²²

ส่วนการศึกษาลักษณะขวัญของกลุ่มคนไทพบว่าลักษณะขวัญของแต่ละกลุ่มนั้นแทบจะไม่มี ความแตกต่างกันเลย จะแตกต่างกันก็เฉพาะลักษณะขวัญของไทอาหมที่ต้องอาศัย “มิ่ง” หรือเทวดาให้ไปตามขวัญ²³ แต่โดยภาพรวมแล้วลักษณะขวัญของกลุ่มคนไท ไม่ว่าเชื้อชาติใดก็จะมีลักษณะเบา เคลื่อนไหวได้ มีความรู้สึก และท่องไปตามสถานที่ต่าง ๆ ได้ ถ้าเจ้าของขวัญเกิดขาดความสมดุลทางกายและจิตใจ เช่น ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ยามตกใจกลัว และเกิดอุบัติเหตุ เป็นต้น ซึ่งลักษณะนี้คือขวัญได้นี้ออกจากร่างกายเจ้าของขวัญ จำเป็นต้องมีการตามขวัญให้กลับคืนมา ด้วยการทำพิธีกรรมเรียกขวัญ ดังนั้นจากการศึกษาลักษณะขวัญจึงทำให้ดูเหมือนว่าขวัญมีตัวตน มีรูปร่างที่สามารถเดินออกจากร่างและเดินเข้ามาสู่ร่างเจ้าของขวัญได้ ซึ่งในบางครั้งอาจจะอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยตามขวัญผู้ป่วยกลับคืนมาเข้าสู่ร่างเดิม²⁴

ค. พิธีกรรมเรียกขวัญ

พิธีกรรมเรียกขวัญของชนเผ่าพันธุ์ไทถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมเก่าแก่มากที่สุด ในบรรดาพิธีกรรมความเชื่อทั้งหลาย ซึ่งสามารถสังเกตได้จากภาษาถิ่นต่าง ๆ พบว่าในตระกูลภาษาไทที่มีความเก่าแก่ที่สุดมีอายุกว่า 700 ปี พิธีเรียกขวัญเป็นส่วนที่มีมาก่อนภาษาเขียน และมีมาก่อนที่คนไทยจะนับถือพุทธศาสนา ดังนั้นพิธีเรียกขวัญจึงนับได้ว่ามีอายุเก่าแก่มากและโดยที่คนไทยกลุ่มต่าง ๆ มีวิวัฒนาการทางด้านสังคมต่างกัน พิธีเรียกขวัญจึงมีวิวัฒนาการที่แตกต่างกันไปด้วย สำหรับพิธีเรียกขวัญในสังคมไทก่อนและปัจจุบันได้ถูกบันทึกทางประวัติศาสตร์พงศาวดารและวรรณกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เห็นว่าคนไทยมีความเชื่อเรื่องขวัญมาตั้งแต่สมัยโบราณ²⁵ สำหรับการบันทึกที่กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญที่เก่าแก่ที่สุดเป็นบันทึกของชาวไทอาหม ที่อาศัยอยู่ทาง

²¹ วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วิวัฒนาการพิธีทำขวัญคนไท, หน้า 70.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้ย้ายถิ่นฐานจากลุ่มแม่น้ำมาวไปตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 และสามารถตั้งตนเป็นผู้ปกครองโดยเป็นกษัตริย์ครองคนในถิ่นนั้นเป็นเวลานานติดต่อกันถึง 600 ปี ปัจจุบันเรียกว่า “รัฐอัสสัม” คนไทกลุ่มนี้จะมีการบันทึกเรื่องและเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในแต่ละรัชสมัยสำหรับบันทึกนี้เรียกว่า “อาหมบูรันจิ” บันทึกนี้ได้เริ่มต้นโดยกล่าวถึงการสร้างโลกการเข้าไปตั้งถิ่นฐาน และกล่าวถึงพิธีเรียกขวัญไว้ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งหมด 7 ครั้ง ซึ่งในแต่ละโอกาสก็จะมีการฉลองแสดงความยินดี เพื่อให้พ้นเคราะห์ร้ายและความไม่ดีทั้งหลาย²⁶

สำหรับพงสาวดารเมืองเงินยางเชียงแสนของภาคเหนือในประเทศไทย ได้มีการกล่าวพิธีเรียกขวัญ 2 ครั้ง เมื่อขุนเจืองเกิดและออกศึกใหญ่กับพวกแก้ว เมื่อศักราช 439 และในส่วนวรรณคดีหลายเรื่องของไทยก็ได้มีการกล่าวถึงพิธีกรรมเรียกขวัญในโอกาสต่าง ๆ ไว้หลายเรื่อง เช่น อิเหนา รามเกียรติ์ ลิลิตพระลอ ขุนช้างขุนแผน เวสสันดรชาดก²⁷ เป็นต้น

ในขณะเดียวกันพิธีกรรมเรียกขวัญของคนไท โดยทั่วไปจะมีส่วนสำคัญของการประกอบพิธีกรรมดังนี้

1. องค์ประกอบของพิธีเรียกขวัญ

พิธีเรียกขวัญทั่วไปจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 อย่าง ดังนี้

ก) คำเรียกขวัญ

คำเรียกขวัญเป็นหัวใจของพิธีกรรม คำเรียกขวัญเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ขวัญรู้ว่ามีผู้เรียกให้ขวัญกลับไปหาเจ้าของขวัญ และทำให้ขวัญรู้ว่าขวัญมีความสำคัญต่อเจ้าของและต่อครอบครัว ลักษณะสำคัญของคำเรียกขวัญคือเป็นภาษาไทย หรือภาษาท้องถิ่น คำเรียกขวัญจะต้องมีความเข้าใจง่าย และสามารถทำให้ผู้ฟังเข้าใจว่าผู้ประกอบพิธีกำลังกล่าวถึงข้อความใด หรือต้องการสิ่งใด คำเรียกขวัญจะต้องมีลักษณะที่สามารถโน้มน้าวขวัญให้กลับมาสู่เจ้าของร่างได้ โดยผู้เรียกขวัญก็ต้องออกเสียงให้ได้ยินชัดเจน สำหรับเนื้อหาหลักของคำเรียกขวัญคือชวนขวัญให้กลับมา แต่สำหรับคำเรียกขวัญแรกเริ่มและพิธีกรรมเรียกขวัญที่เก่าแก่ที่สุดของคนไทก็คือคำเรียกขวัญและพิธีกรรมเรียกขวัญผู้ป่วย ดังนั้นคำเรียกขวัญและพิธีกรรมเรียกขวัญผู้ป่วยถือได้เป็นต้นฉบับของพิธีกรรมเรียกขวัญในโอกาสอื่น ๆ²⁸

²⁶Edward Gait, *History of Assam*, Calcutta 1933, p. 199.

²⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

²⁸วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์, *วิวัฒนาการพิธีทำขวัญคนไท*, หน้า 19-20.

1) คำเรียกขวัญคนไทในประเทศไทย

คนไทยในทุกภาคมีคำเรียกขวัญ ซึ่งเมื่อใช้ประกอบพิธีผู้เรียกขวัญจะออกเสียงเรียกขวัญตามสำเนียงของแต่ละถิ่น คำเรียกขวัญของกลุ่มคนไทต่าง ๆ ซึ่งวิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ ได้เขียนไว้ในงานวิจัย ในที่นี้ผู้วิจัยนำมาเสนอเฉพาะส่วนที่กล่าวถึงลักษณะขวัญเท่านั้นดังนี้

ตัวอย่างคำเรียกขวัญในประเทศไทย

“ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ยังทุ่งนากลางป่า อย่าไปอยู่จมนาคาแถมหมู่ครุฑนาค
หลายเหลือ ขวัญเจ้าอย่าพึ่งเมื่อเมืองฟ้าคูอยากคองหัน จุ่งคีนมาพลันโดยรับมั่งกละ
ที่ป่ดูลี ขวัญเจ้าอย่าไปสอคลาเมืองผิต่างค้ำว ขวัญเจ้าอย่าไปเมืองต่างค้ำวไอศวร²⁹
เป็นต้น

สรุปเนื้อหาของคำเรียกขวัญในประเทศไทย

1. จะกล่าวถึงขวัญว่าไม่ได้อยู่กับเจ้าของขวัญ
2. คำเรียกขวัญจะเป็นคำที่เล่าโลมให้ขวัญกลับมาอยู่กับ
เนื้อกับตัว โดยเรียกขวัญ 32 ขวัญมาให้ครบ
3. คำเรียกขวัญจะพรรณนาถึงสถานที่ต่าง ๆ ที่ขวัญอาจจะไป
อยู่ มีหัวบ ป่า ชันฟ้า เมืองสวรรค์ เมืองลื้อ สิบสองปันนา เมืองฮ่อ เมืองเงี้ยว ลีป้อ (สิงป้อ) เมืองอุดร
อุดรกรูทวีป และนอกหมู่บ้าน
4. เนื้อหาของคำเรียกขวัญจะเชิญให้ขวัญกลับมาอยู่กับเจ้า
ชะตาและผู้เกี่ยวข้อง
5. เนื้อหาคำเรียกขวัญจะเชิญให้กลับมาอนให้สบาย อย่าได้
ทุกข์ร้อนใจ กลับมากินข้าว ปลา อาหาร ขนมน ฯลฯ และมาชื่นชมความงามและความหอมของ
ดอกไม้

นอกจากพิธีเรียกขวัญจะมีคำเรียกขวัญที่เป็นหัวใจสำคัญแล้วยังมีคำกล่าวสะเดาะ
เคราะห์ที่ต้องเกี่ยวข้องกับทุกครั้งที่มีการเรียกขวัญด้วย ซึ่งมีเนื้อหาดังนี้

- ผู้เรียกขวัญจะปิดเป่าเคราะห์ที่มีอยู่
- เนื้อหาสะเดาะเคราะห์นี้จะกล่าวให้ทราบว่าวันนี้เป็นฤกษ์ดี

เวลาดี

²⁹อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, (เชียงใหม่ : มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2528),
หน้า 70.

คำสะเดาะเคราะห์จะมีเฉพาะภาคเหนือ ส่วนภาคอื่น ๆ จะไม่มี สำหรับการสะเดาะเคราะห์นั้นพอหลังจากสะเดาะเคราะห์เสร็จแล้วก็มีพิธีผูกข้อมือให้เจ้าของขวัญ ซึ่งการผูกข้อมือดังกล่าวนี้เชื่อว่าเส้นด้ายที่ผูกนี้เป็นด้ายที่พิเศษ เมื่อผูกแล้วขวัญจะไม่ออกไปไหนอีก สำหรับการกล่าวผูกข้อมือจะกล่าวเนื้อหาให้ขวัญกลับมาและอยู่กับเนื้อกับตัว รวมทั้งอวยพรให้มีอายุยืน

2) คำเรียกขวัญของคนไทในอินเดีย

สำหรับคำเรียกขวัญของคนไทในอินเดีย จะมี 4 กลุ่ม ดังจะกล่าวเป็นกลุ่ม ๆ ต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 คำเรียกขวัญของคนไทอาหม

คำเรียกขวัญของคน ไทอาหมจะมีความแตกต่างจากคำเรียกขวัญคนไทกลุ่มอื่น ๆ เพราะคนไทอาหมจะมีทั้งคำเรียก “ขวัญ” และคำเรียก “มิ่ง” ซึ่งทั้งสองส่วนนี้จะแยกกัน โดยจะเรียก “ขวัญ” ก่อนแล้วจึงเรียก “มิ่ง” ตามมา สำหรับสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับพิธีเรียก “ขวัญ” ของคนไทอาหม คือการให้ความสำคัญแก่ “มิ่ง” มากกว่ากับขวัญ การเรียก “มิ่ง” จะมีการกล่าวถึงผีหรือเทวดา ซึ่งเป็นที่นับถือของคนไทอาหม ซึ่งเชื่อว่าผีจะทำให้เกิดความมั่นคง ขวัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวคนธรรมดา ส่วน “มิ่ง” นั้นเป็นเรื่องของพลังกำลัง อำนาจ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ “บ้านเมือง” “เจ้า” “ผี” “เทวดา” สิ่งเหล่านี้ซึ่งคนไทอาหมเชื่อว่าเป็นสิ่งที่สูงและศักดิ์สิทธิ์³⁰ สำหรับการขอขวัญนั้นขอที่ “เมื่อเจ้า” “ท่านคุณ” หรือคนธรรมดาทั่วไป ๆ แต่การขอ “มิ่ง” นั้นขอจาก “ผี” “เทวดา” หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขณะเดียวกันให้สังเกตว่า “เมื่อ” เป็นผู้ให้ เมื่อขอ “ขวัญ” แต่ “สู” (หลายคน) เป็นผู้ให้เมื่อขอ “มิ่ง” และ “สู” ในที่นี้ก็คือ “ปู่เถน” และ “ย่าเถน” ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทอาหมและคนไทอื่น ๆ นับถือด้วย³¹

คำเรียกขวัญของคนไทอาหมจะมีความแตกต่างจากคำเรียกขวัญของกลุ่มไทอื่น ๆ ตรงที่มีคำเรียก “มิ่ง” ซึ่งหลังจากที่เรียกขวัญจบแล้ว ก็จะมีการเรียกมิ่งหรือเทวดานั้นมาเพื่อมาช่วยทำให้ขวัญมั่นคง ในที่นี้หมายความว่าขวัญซึ่งอาจไปอยู่ตามที่ต่างๆ กลับมาอยู่กับตัวพร้อมกับ “มิ่ง”³²

³⁰ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, หน้า 29.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

ตัวอย่างคำเรียกขวัญไทอาหม

“ขวัญไปอยู่ตามยอดสวรรค์ชั้นฟ้า อยู่ตามหมอกเมฆใกล้ขอบฟ้า ก็มา
อยู่รวมกันตามยอดฟ้า ก็มา ขวัญไปอยู่ตามคันไทรต้นไม้ไผ่ ก็มา
ขวัญอยู่ตามบ้านเรือนผีตาง บ้านของผี ก็มา ฯลฯ³³ เป็นต้น”

สรุปเนื้อหาของคำเรียกขวัญไทอาหม

เนื้อหาคำเรียก “ขวัญ” ของไทอาหมจะมีการยกย่อง “ปู่” “ฟ้า” “แกนคำ” เป็นเรื่องของความเชื่อการขอ “ฟ้า” ให้ช่วย “กู” และ “ปึก” “มิ่ง” อยู่กับตัว เพื่อให้เกิดความมั่นคงราวภูเขา วิธีพูดตามแบบฉบับเฉพาะของชาวไทอาหม คำเรียก “มิ่ง” จะต่างจากคำเรียกขวัญ คือผู้ที่มาช่วย “กู” และ “ปึก” มิ่งให้มั่นคงนั้นเป็น “ผี” เป็น “ฟ้า” ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หลายประการ³⁴

กลุ่มที่ 2 คำเรียกขวัญของคนไทพากะ

พิธีเรียกขวัญของคนไทพากะนั้นมี 2 แบบ คือ

1. ทำพิธีในบ้านทั้งหมด
2. ทำพิธีนอกบ้านโดยไปค้นหาขวัญ

สำหรับพิธีหาขวัญนอกบ้านก็จะมีการกล่าวคำขอร้อง “ปู่ผีดิน” และ “ย่าผีน้” ให้ช่วยหาขวัญ³⁵

ตัวอย่างคำเรียกขวัญไทพากะ

“ปู่เจ้าโปรดไปจับไปห้อมาบ้านให้ได้เถิดเอย
ปู่ก้อนไฟแรง โปรดไปตามหาขวัญทุกหนทุกแห่ง
ไปทั้งเมืองเหนือ อีกเมืองใต้ ทั้งที่ใกล้และที่ไกล
ไปทั้งที่ขอบฟ้า ไกลยาว สูงอย่าตื่นเข้าเมืองไปตามหา³⁶ เป็นต้น”

สรุปเนื้อหาของคำเรียกขวัญไทพากะ

เนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นให้ขวัญอยู่กับเจ้าของขวัญและจะขอให้ “ปู่” หรือผีบรรพบุรุษช่วยตามหาขวัญหลานกลับมาให้ได้ ขณะเดียวกันขวัญก็จะไปอยู่ตามป่า เขา ถ้ำ หน้าผา ห้วย ลำธาร แม่น้ำ ฯลฯ สำหรับการติดตามให้ “ปู่” เป็นผู้ติดตาม โดยนำอาวุธไปด้วย อันมีมีด หอก ดาบ ขวาน ธนู ไม้เท้า คำสู่ขวัญก็จะขอให้ปู่นำขวัญกลับมาอยู่กับครอบครัว และกลับมา

³³ วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์, วัฒนธรรมการพิธีทำขวัญคนไท, หน้า 31.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

กินข้าวปลา อาหาร โดยให้ขวัญหลานมีความสุข ไม่เจ็บไข้ อายุยืน จำนวนขวัญที่จะกลับมาแล้วจะต้องครบ 30 90 120 ขวัญ³⁷

กลุ่มที่ 3 คำเรียกขวัญของคนไทไต่ตอน

คำเรียกขวัญของคนไทไต่ตอนมีเนื้อหาความคล้ายกับของคนไทพม่ามาก โดยจะมีพิธีเรียกขวัญ 2 แห่ง คือ มีที่บ้านกับนอกบ้าน นอกบ้านก็ช้อนขวัญ³⁸

ตัวอย่างคำเรียกขวัญไทไต่ตอน

“มาเล มาเถะ มากินปลากับข้าว

มากินน้ำใส่เต้า ตูแถม มากินกล้วยอ้อย

อีกของหวานมาหีบของจัดไว้หลายอย่าง

แบ่งปันให้ปู่ย่าเจ้าเถะ³⁹”

สรุปเนื้อหาของคำเรียกขวัญไทไต่ตอน

เนื้อหาคำเรียกขวัญจะเป็นการเชิญขอให้ขวัญกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัวนาน ๆ แล้วให้มากินข้าวปลาที่เตรียมไว้ และขอให้ขวัญกลับมาหาพ่อแม่ครอบครัว อย่างมีความสุข หายเจ็บไข้ได้ป่วย และขอให้อายุยืน⁴⁰

กลุ่มที่ 4 คำเรียกขวัญของคนไทลื้อ สิบสองพันนา

โดยภาพรวมคำเรียกขวัญของสิบสองพันนาจะมีความคล้ายกับของกลุ่มคนไทเผ่าอื่น ๆ จะแตกต่างกันก็เฉพาะรายละเอียดที่เกี่ยวกับสถานที่หรือจำนวนขวัญเท่านั้น

³⁷ วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วัฒนนาการพิธีทำขวัญคนไท, หน้า 42.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44

ตัวอย่างคำเรียกขวัญไทลื้อ สิบสองปันนา

“ขวัญหนีไปอยู่แคนไกล นอกขอบฟ้า ขวัญหนีไปลิ้นน้ำอยู่เมืองแกน
แม้ว่าขวัญหนีไปอยู่แสนเมืองทวีปกว้าง ก็หื้อได้พักหน้ากับอว้ายคืนมา
แม้ว่าขวัญหนีไปอยู่บุพพิทหะและอปรโคยานต่างค้ำ ขวัญหนีไปอยู่ห้องทองเที่ยว
ทวีปใหญ่อุดร โขกั้หื้อกลับมาฮับควร”⁴¹ เป็นต้น

สรุปเนื้อหาของคำเรียกขวัญไทลื้อสิบสองปันนา

คำเรียกขวัญของไทลื้อสิบสองปันนาจะกล่าวเรียกขวัญจากสถานที่ต่าง ๆ ที่ขวัญอาจหนีไปอยู่ เช่น นอกขอบฟ้า เมืองไกล ใต้เมือง กลางป่า แม่น้ำ เมืองนาค ห้วย ดันไม้ใหญ่ ส่วนจำนวนขวัญที่จะเรียกมาได้ครบต้องครบจำนวน 32 และ 62 คำทำยก็จะขอให้ขวัญมีอายุยืน⁴²

ข) วิธีการดำเนินการเรียกขวัญ

พิธีการเรียกขวัญขั้นต้นจะมีการกล่าว “นโม” เป็นคำขึ้นต้น หลังจากนั้นก็จะมีการกล่าวคำเรียกขวัญระบุถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. มีการกล่าวถึงที่มาของคำเรียกขวัญ
2. มีการเล่านิทานซึ่งเป็นที่มาของการเรียกขวัญ
3. มีการทำความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และครูอาจารย์ โดยกล่าวชุมนุมเทวดา กล่าวไหว้ครูหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์
4. มีการกล่าวเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยตามหาขวัญ โดยอ่านวนขอร้อง “ปู่” หรือผีบรรพบุรุษทั้งหลาย
5. ในวิธีการเรียกขวัญจะมีการอบรมสั่งสอนทางจริยธรรมเป็นการสรุปปิดท้าย⁴³

ค) อุปกรณ์ประกอบพิธีเรียกขวัญ

อุปกรณ์ในพิธีเรียกขวัญโดยส่วนใหญ่จะมีหลายอย่างและอาจจำแนกตามหน้าที่และจุดประสงค์ในสิ่งของนั้น ๆ ดังนี้

1. อุปกรณ์สำหรับผู้ประกอบพิธี (คำเรียกขวัญกับคำยผ้าฝ้าย)

⁴¹วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วัฒนธรรมการพิธีทำขวัญของคนไท, หน้า 45.

⁴²เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

⁴³เรื่องเดียวกัน, หน้า 59-64.

2. อุปกรณ์สำหรับเรียกขวัญให้กลับมา ซึ่งจะมีอาหาร เสื้อผ้า ดอกไม้ สำหรับอุปกรณ์ใช้ประกอบพิธีที่เด่น ๆ มีอยู่ 5 อย่าง ที่คล้ายคลึงกันเกือบทุกถิ่น คือ ข้าว กล้วย น้ำ ไข่ ด้าย ส่วนอุปกรณ์อื่นอาจมีความแตกต่างกันออกบ้าง แต่อุปกรณ์ทั้งหมดจะมีอุปกรณ์เอกอยู่ 2 อย่างคือ “ไข่กับด้าย” อุปกรณ์นี้จัดเป็นสิ่งสำคัญและเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งที่เป็นหัวใจและเป็นสิ่งพิเศษของพิธี อุปกรณ์รองจะเป็นสิ่งที่โค่นตัดออกก่อนอุปกรณ์เอกคือ ข้าว กล้วย อ้อย (ของหวาน) น้ำ ไข่เป็นสัญลักษณ์แทนอาหาร ซึ่งหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ การกินคืออยู่⁴⁴

“ไข่” เป็นอุปกรณ์ที่มีหน้าที่พิเศษเกี่ยวกับเจ้าของขวัญ คือเจ้าของขวัญจะต้องรับประทาน “ไข่” เมื่อเสร็จพิธีหรือในบางถิ่น เช่น กลุ่มไทใหญ่และไทพางเก จะใช้ไข่แดงทาหน้าผากเจ้าของขวัญ ขณะเดียวกันผู้เฒ่าก็จะใช้ “ด้าย” ผูกข้อมือเจ้าของขวัญเพื่อเป็นการมัดให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว ส่วนในงานวิจัยของวิไลวรรณ ขนิษฐนันท์ ได้ให้ความหมาย “ไข่” เป็นสัญลักษณ์แทนขวัญมีความคล้ายคลึงกันบางประการ กล่าวคือ “ไข่” จะมีเปลือกหุ้มห่อเหมือนกันกับที่ ขวัญมีร่างกายหุ้มห่อ และ “ไข่” ก็เป็นต้นกำเนิดที่มาของชีวิต เหมือนกันกับความเชื่อของคนไทยทั่วไปที่เชื่อขวัญก็คือสิ่งที่ทำให้ร่างกายมีชีวิตอยู่ได้อย่างปกติ ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่า “ไข่” ในกลุ่มคนไทต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญกับ “ไข่” ในฐานะที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องขวัญและวิญญาณขณะเดียวกัน “ไข่” ก็เป็นสัญลักษณ์ของขวัญในความหมายซึ่งรวมวิญญาณ ด้วย⁴⁵

“ด้าย” เป็นสิ่งที่มีความหมายทางด้านนามธรรม หมายถึงการร่วมกันอยู่เป็นผืนแผ่นหรือการทำให้เกิดความสัมพันธ์ร่วมกันในสังคม ในพิธีเรียกขวัญ “ด้าย” มีหน้าที่ “ผูก” ให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว ดังนั้น “ด้าย” จึงอาจหมายถึงสัญลักษณ์ของความผูกพันระหว่างคนต่างช่วงอายุกับที่อยู่ในสังคมเดียวกัน และมองอีกแง่หนึ่งหมายถึงความผูกพันระหว่างเจ้าของขวัญกับขวัญ ซึ่งเป็นความผูกพันระหว่างรูปธรรม “ร่างกาย” กับนามธรรม “จิตใจ”⁴⁶

“เสื้อผ้าของผู้ป่วย” จะเป็นสัญลักษณ์แทน “ผู้ป่วย” หรือ “เจ้าของขวัญ” เพื่อเป็นที่ให้ขวัญเข้าไปอยู่

ดังนั้นอุปกรณ์ของไข่ในการประกอบพิธีเป็นเพียงการสร้างสิ่งสมมุติขึ้นเพื่อให้เกิดความลึกซึ้ง และเพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสิ่ง ๆ นั้นกับสภาพแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กัน

⁴⁴วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วรรณกรรมพิธีทำขวัญของคนไท, หน้า 90.

⁴⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 90..

⁴⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

3. อุปกรณ์ใช้สำหรับการช้อน ตัก ตามหาขวัญ ที่พบส่วนใหญ่จะมีทัพพี สวิง มีด คาบ เคียว เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น คำเรียกขวัญของคนไทในประเทศอินเดีย และพม่าจะกล่าวถึงสวิงช้อนพาขวัญในน้ำ ใช้เคียวตักขวัญ บางที่ใช้มีดและอาวุธต่อสู้กับผู้ร้าย ใช้เงินทองไปไถ่ถอนขวัญคืนมาจากผู้ที่จับขวัญได้ ในระหว่างพิธีไปหาขวัญแล้วได้ปลากุ้งหรือแมลงก็จะนำมาบ้านถือได้ว่าพบขวัญแล้ว สำหรับคนไทยในประเทศไทยเฉพาะภาคกลางจะไม่นิยมวิธีตามหาขวัญด้วยวิธีนี้ แต่จะนิยมตักขวัญโดยใช้ทัพพีตัก โดยเชื่อว่าขวัญนั้นตกหล่นก็ต้องนำใส่ในขัน⁴⁷

4. อุปกรณ์สำหรับพิสูจน์หรือเสี่ยงว่าขวัญได้กลับมาแล้ว จะมีข้าวสาร ข้าวสุก หอย เบี้ย ไม้ไผ่เหลา เป็นต้น ยกตัวอย่าง เช่น ชาวไทหลายกลุ่มทั้งในประเทศและในสิบสองปันนา ประเทศจีนจะเสี่ยงโดยกำข้าวสารแล้วนับเม็ด ถ้าได้เลขคู่แสดงว่าขวัญกลับมาแล้ว ถ้าเลขคี่ก็จะเสี่ยงต่อไปจนนับได้เลขคู่

- ชาวไทหลวงในพม่าจะใช้วิธีเสี่ยงโดยชั่งเสื้อผ้าเจ้าของขวัญกับข้าว น้ำ ของกิน ถ้าเสื้อผ้าหนักกว่าก็แสดงว่าขวัญกลับมาแล้ว

- ชาวไทอีสานใช้ไหหนึ่งข้าวใส่เมล็ดข้าวสุกหักไว้ในหม้อ แล้วเอาห่อข้าวทั้งเม็ดคิและเม็ดหักวางทับลงไปบนข้าวสุกเม็ดหักในไหอีกทีหนึ่ง เมื่อกล่าวคำเรียกขวัญเสร็จแล้วก็มายกห่อผ้าดูว่ามีข้าวในไหติดห่อขึ้นมาหรือไม่ ถ้าติดแสดงว่าขวัญกลับมาแล้ว

- ชาวไทพม่ามีการเสี่ยงหาขวัญ โดยใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นอันเล็ก ๆ ไว้เป็นกำ ๆ “สะหระ” หรือ “หมอ” จะเสี่ยงหยิบไม้ไผ่ขึ้นมานับดู ถ้าได้เลขคู่แสดงว่าขวัญกลับ ถ้าคี่ก็ทำซ้ำจนได้เลขคู่⁴⁸

ส่วนวิวัฒนาการด้านอุปกรณ์ในการเรียกขวัญในสมัยโบราณมีไข่ ค้าย อาหาร และน้ำ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ปัจจุบันยังมีอยู่ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นรายละเอียดของอาหารเป็นส่วนใหญ่ ในประเทศอินเดียและพม่าอุปกรณ์ต่าง ๆ และอาหารจะบรรจุอยู่ในพานและกรวยใบตอง ส่วนประเทศไทยจะประดิษฐ์ “บายศรี” เป็นภาชนะใส่อาหารและอุปกรณ์ โดยจะเน้นความสวยงามของ “บายศรี” ก็จะทำจากใบตอง แสดงให้เห็นถึงงานฝีมือ “บายศรี” ก็จะแสดงความสำคัญของงานหรือเจ้าของขวัญได้ เช่น บายศรี 3 ชั้น 5 ชั้น 7 ชั้น 9 ชั้น สำหรับงานฉลองใหญ่โตเช่น งานสมโภชกษัตริย์ ใช้ 9 ชั้น บายศรีก็จะประดับด้วยสิ่งมีค่าอย่างแก้ว เงินและทอง⁴⁹อีกด้วย

⁴⁷ วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์, วิวัฒนาการพิธีทำขวัญของคนไท, หน้า 92.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

ง) ผู้ประกอบพิธีเรียกขวัญ

พิธีเรียกขวัญจะต้องมีผู้ประกอบพิธี ซึ่งจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายที่มีความสามารถในการกล่าวเรียกขวัญมาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีดังกล่าวอาจแบ่งให้เป็น 2 ระดับ คือ

1. ระดับชาวบ้าน การประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญในครอบครัวจะไม่เป็นทางการ ถ้ากล่าวก็จะมีลักษณะที่ง่าย ที่กล่าวในพิธีก็จะเป็นคำกล่าวที่ติดปากผู้ใหญ่ในเวลาที่ลูกหลานมีเหตุการณ์ให้เสียขวัญก็จะกล่าวง่าย ๆ ว่า “ขวัญเอ๋ยขวัญมา อยู่กับเนื้อกับตัว” เสร็จแล้วก็อาจจะตามด้วยการให้ผู้ใหญ่นำค้ายผูกข้อมือ สำหรับ “ผู้ใหญ่” ในที่นี้ก็หมายถึงพ่อแม่ปู่ย่าตายายในบ้าน⁵⁰ เป็นต้น

2. ระดับอาชีพหรือผู้รู้ จะมีคุณสมบัติคือ เป็นผู้รู้และทราบเรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ และสามารถเป็นผู้ให้คำปรึกษาช่วยเหลือทางพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ ของกลุ่มใดก็จะมีบุคคลดังกล่าวนี้หนึ่งคนซึ่งเรียกกันว่า “หมอ” บ้าง “สะหร่า” “คิงผี” “นายผี” บ้าง ตามแต่ละถิ่นว่าจะเรียกว่าอย่างไร⁵¹

จ) เจ้าของขวัญ

เจ้าของขวัญคือ ผู้ป่วยหรือผู้ที่มีฐานะเป็นผู้รับในพิธี เจ้าของขวัญจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้คือ

1. เจ้าของขวัญ ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมคงเดิมหลังพิธีเรียกขวัญ เช่น ผู้ป่วย

2. เจ้าของขวัญซึ่งเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคมไปหลังพิธีเรียกขวัญ เช่น ขวัญเดือน นาค บ่าวสาว ผู้เดินทางไกล เป็นต้น

ฉ) ผู้เข้าร่วมพิธีเรียกขวัญ

ผู้ร่วมพิธีเรียกขวัญโดยส่วนใหญ่จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มผู้ร่วมพิธีผู้เป็นญาติพี่น้อง

2. กลุ่มผู้ร่วมพิธีผู้มีความเกี่ยวข้องกับเจ้าของขวัญใน

สังคม⁵²

⁵⁰วิไลวรรณ ขนิษฐานนท์, วัฒนธรรมการพิธีทำขวัญคนไทย, หน้า 95.

⁵¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

⁵²เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

2. ประเภทของพิธีเรียกขวัญ

พิธีทำขวัญหรือเรียกขวัญที่ปรากฏอยู่ทั้งในที่บันทึกไว้เป็นสัญลักษณ์อักษรและยังนำมาปฏิบัติเป็นพิธีกรรมอยู่ในปัจจุบันนี้ สามารถจำแนกประเภทพิธีเรียกขวัญออกเป็น 5 ประเภทดังนี้คือ

- 1.) พิธีเรียกขวัญประเภทจัดขึ้นเนื่องในโอกาสที่เจ้าของขวัญกำลังจะผ่านในช่วงสำคัญของชีวิต ดังตัวอย่างพิธีกรรมเนื่องในโอกาสที่กำลังเข้ามาศึกษาในสถานที่ใหม่กับช่วงจบการศึกษา และการได้มารับตำแหน่งใหม่ สถานที่ใหม่ ส่วนสังคมโบราณจะมีพิธีเรียกขวัญเนื่องในการเปลี่ยนแปลงของชีวิต เช่น ในโอกาสที่เด็กหญิงหรือชายมีอายุครบ 14 ปี หรือกรณีเด็กเกิดใหม่ บวชนาค แต่งงาน หรือแม้กระทั่งพิธีที่เกี่ยวกับคนตาย เป็นต้น (ได้แก่ พิธีกรรมเรียกขวัญนักศึกษา, เรียกขวัญผู้ว่ามารับตำแหน่งต่างจังหวัดของคน, เรียกขวัญเด็ก, เรียกขวัญนาค (ลูกแก้ว), เรียกขวัญบ่าวสาว)
- 2.) พิธีเรียกขวัญประเภทจัดขึ้นเนื่องในโอกาสที่เจ้าของขวัญเจ็บป่วยไข้ สำหรับพิธีที่จัดขึ้นในโอกาสนี้จะมุ่งเพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วย ให้ได้มีสภาพที่ดีขึ้นจากการป่วยไข้ ซึ่งการจัดพิธีกรรมนี้จะแสดงถึงความห่วงใยของญาติผู้ป่วยที่มีต่อผู้ป่วย โดยงานนั้นจะยกให้ผู้ป่วยเจ้าของขวัญเป็นบุคคลสำคัญในงาน (ได้แก่ พิธีกรรมเรียกขวัญผู้ป่วย)
- 3.) พิธีเรียกขวัญประเภทจัดขึ้นเนื่องในโอกาสทำมาหากิน โดยเฉพาะการทำมาหากินทางการเกษตร เมื่อมีจุดมุ่งหวังต้องการให้พืชผลไร่นาอุดมสมบูรณ์ สามารถมีผลผลิตได้มาก ๆ ต่อการนำไปบริโภคและค้าขายเชิงเศรษฐกิจ (ได้แก่ พิธีกรรมเรียกขวัญข้าว)
- 4.) พิธีเรียกขวัญประเภทจัดขึ้นเนื่องในโอกาสนำสัตว์ไปใช้แรงงาน โดยเฉพาะวัวควายจะถูกนำไปใช้งานทางการเกษตร ส่วนช้าง จะถูกใช้งานทางเศรษฐกิจประเภทไม้ เมื่อใช้งานแล้วก็จะจัดทำพิธีกรรมขอขมาโทษจากสัตว์ (ได้แก่ พิธีเรียกขวัญวัวควาย ช้าง เป็นต้น)
- 5.) พิธีเรียกขวัญประเภทจัดขึ้นเนื่องในโอกาสบุคคลได้มีความรู้สึกรู้สิดีใจ อุ่นใจ และปลอดภัย ต่อการใช้สิ่งของต่าง ๆ รวมทั้งเรือน (บ้าน) ที่ใช้ในการพักอาศัย ดังนั้นพิธีกรรมเรียกขวัญประเภทนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลไม่ประมาท เลยต้องยกให้สิ่งของ ต่าง ๆ นั้นมีขวัญประจำอยู่

ดังนั้นการบำรุงขวัญสิ่งของ ก็หมายถึงบำรุงเจ้าของผู้ใช้ และอยู่อาศัยเป็นนัย ๆ มากกว่า ดังนั้นจะพบได้จากพิธีกรรมขวัญ (ได้แก่ เรียกขวัญเกวียน เรียกขวัญปิ่น เรียกขวัญบ้าน ฯลฯ)

2.1.2.9 ความเชื่อเรื่องขวัญและพิธีทำขวัญของชาวไทย

เมื่อพิจารณาถึงวิวัฒนาการที่มาของความเชื่อเรื่องขวัญที่กล่าวไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องขวัญของคนไทยได้ถูกวิวัฒนาการตามลำดับที่มาของสังคมไทยโบราณ ซึ่งเป็นสังคมแรกเริ่มก่อนที่จะแยกตัวมาเป็นสังคมไทยกลุ่มต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ความเชื่อเรื่องขวัญของคนไทยกลุ่มต่าง ๆ จึงไม่มีความแตกต่างจากกัน และขณะเดียวกันเมื่อกล่าวถึงความเชื่อของขวัญคนไทยในแต่ละภาคก็จะมี ความเชื่อที่มืงคัรวมเหมือนกัน คือเชื่อว่าขวัญมีลักษณะที่มองไม่เห็น แต่แฝงอยู่ในร่างกายมนุษย์ รวมทั้งสามารถกระจายความเชื่อเรื่องขวัญไปยังพืช สัตว์ สิ่งของได้อีก ซึ่งตรงนี้จะแสดงให้เห็นภูมิปัญญาที่ชัดเจนของคนไทยในเรื่องความคิดสร้างสรรค์ต่อการมองสรรพสิ่งทุกอย่างมีความหมายและมีอิทธิพลต่อตนเอง เพื่อที่จะทำให้ตนเองมีชีวิตอยู่รอดได้ภายใต้การนำตนเองได้กลมกลืนไปกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติรอบตัว และเมื่อกล่าวถึงความเชื่อเรื่องขวัญของคนไทย ในแต่ละภาคก็จะพบว่ามีความเชื่อเรื่องขวัญดังต่อไปนี้

1) ความเชื่อเรื่องขวัญของชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในภาคเหนือ (ล้านนา)

ความเชื่อเรื่องขวัญสืบมาแต่โบราณแม่คนไทยในสังคมล้านนา เช่น ไทยใหญ่ ไทยลื้อ ไทยเขิน พบว่ามีความเชื่อเรื่องขวัญฝังแน่นมาช้านานขวัญ ถือว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในร่างกายคนเราทุกคน แม้เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ แต่ก็มีความสำคัญคือคอยกำกับใจให้เป็นปกติสุข ต่อไปนี้ผู้วิจัยขอนำเสนอความเชื่อขวัญของชนเผ่าพันธุ์ในล้านนาพอสังเขปดังนี้

1.1) ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวไทยใหญ่

การรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยที่ปรากฏออกมาต่อรูปกายถึงจะหาย ฉะนั้นคนไทจึงมีการเรียกขวัญ การถูกผีทำต้องเลี้ยงผี ความเชื่อลักษณะนี้ได้มานานดั้งเดิม ซึ่งเดิมนั้นคนไทเชื่อว่าสรรพสิ่งที่แวดล้อมทั้งหลายมีองค์ประกอบคือรูปและวิญญาณ ดังนั้นการรักษาการเจ็บไข้ได้ป่วยของคนไทยใหญ่จึงต้องเริ่มรักษาวิญญาณ⁵³

พิธีกรรมเรียกขวัญเด็ก

ชาวไทยใหญ่มีการเรียกขวัญเด็ก มีหลายวิธีที่ง่าย ๆ เครื่องประกอบพิธีกรรมประกอบด้วย หมวกของเด็ก เสื้อผ้า ข้าวคำ และขนม ผู้เป็นแม่จะเอาหมวกเด็กที่มีสิ่งเหล่านั้นไปที่ทางเข้าประตูรั้วหรือบริเวณบ้าน แล้วเรียกชื่อเด็กเรียกขวัญเด็กผู้ไม่สบาย มือซ้ายของคุณแม่จับหมวกมือขวาจับดินผ้าถุงที่คุณแม่ใส่อยู่นั้น แกว่งกวาดเข้าหาบ้านโดยกล่าวว่า "ขวัญเด็ก...อยู่ตรงไหน มามา มาทานข้าว ขนมหวาน มาอยู่กับพ่อกับแม่ มามา" เวลาแกว่งกวาดผ้าถุงมาถึงประตูบ้าน คุณแม่ถามคนอยู่ในบ้านว่า "เด็ก...มาแล้วหรือ" คนอยู่ในบ้านตอบว่า "มาแล้ว"

⁵³มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ศ. ทรัพย์การพิมพ์, 2537), หน้า 204.

มาแล้ว” ผู้เป็นแม่ก็ไปหาเด็ก เรียกชื่อเด็ก เอาเส้นด้ายมัดมือเด็ก ถ้าเด็กตื่นอยู่ก็เอาข้าวและขนมป้อนเด็กด้วยบอกว่าให้อยู่กับพ่อแม่ ให้อยู่สุขสบายตลอดไป⁵⁴

พิธีเรียกขวัญเมืองหรือไหว้เจ้าเมือง

การทำพิธีไหว้เจ้าเมืองเป็นการเรียกขวัญชาวเมือง(ผีประจำเมือง) ให้ประชาชนทั่วราชอาณาจักรได้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดปีนั้น ๆ ประเภทหนึ่ง เจ้าเมืองเป็นสถานภาพที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นระบบรวมศูนย์ คือเจ้าแห่งเมืองทั้งเก้าหรือเจ้าเมือง เป็นสิ่งที่เรื่องอำนาจที่สุด เป็นเจ้าคุ้มครองทั่วราชอาณาจักร เครื่องพิธีกรรม ประกอบด้วย ธง (ตุง) แดงสี ธงขาวสี เปลี่ยนแจกันดอกไม้และน้ำดื่ม เปลี่ยนผ้าอนหมอนใหม่เอาดอกสามเป็นวงกลม นำเป็นโช่เปลี่ยนโช่ข้างม้า ข้าวสาร ข้าวเปลือก เทียน ธูป ข้าวสุก เนื้อแห้ง ปลาปิ้ง และกับ ก้อย ผลไม้ ขนมสีกา ขนมสีแดง

1.2) ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวไทยลื้อ

การเรียกขวัญ (การฮ้องขวัญ) ของชาวไทยลื้อ มีลักษณะคล้ายคลึงกับประเพณีฮ้องขวัญโดยทั่วไปในล้านนา วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีฮ้องขวัญเพื่อเรียกขวัญคนที่เพิกภัยจากการเจ็บป่วยใหม่ ๆ ให้มีขวัญและกำลังใจดีขึ้น เชื่อกันว่าคนเจ็บป่วยที่เบื่ออาหาร เมื่อทำพิธีฮ้องขวัญแล้วจะกลับมารับประทานอาหารได้ตามปกติ⁵⁵

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม

เจ้าบ้านหรือญาติของผู้เจ็บป่วยจะจัดเตรียมสิ่งของเพื่อประกอบพิธีได้แก่ หมาก 1 ห้ว พลุ 1 เรียง บุหรี่ 1 มวน เมี่ยง 1 อม ก้อย 1 ผ ข้าวเหนียว 1 ก้อน ปลาปิ้ง 1 ตัว ไข่ต้ม 1 ฟอง ไก่ต้ม 1 ตัว (โดยปกติไม่นิยมฆ่าไก่ถ้าไม่จำเป็น เพราะเชื่อว่าทำให้คนป่วยหายช้า) นอกจากนั้นยังมีด้ายสายสิญจน์อีกจำนวน 1 เส้น หรือ 9 เส้น ก็ได้ ข้าวสารจำนวน 64 เม็ด หรือ 32 กู่ ใส่ในถ้วยใบเล็ก ๆ ไว้ในที่ประกอบพิธี เมื่อเตรียมเสร็จหมอขวัญก็มาเรียกและเสี่ยงว่าขวัญมาหรือไม่มา โดยการหยิบข้าวสารจากในถ้วยขึ้นมาจับ ถ้าได้เลขคู่ก็แสดงว่าขวัญผู้ป่วยกลับมาแล้ว หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็นำปลาปิ้ง ไข่ต้ม และไก่ต้มมาให้ผู้ป่วยรับประทาน ก็เป็นอันเสร็จพิธี⁵⁶

⁵⁴ชายชื่น คำแดงยอคไต, การประชุมสัมมนาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไท-ไทย, (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่, 2537), หน้า 14-16.

⁵⁵ประจัน รักพงษ์, การประชุมสัมมนาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไท-ไทย, (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2537), หน้า 3.

⁵⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

1.3) ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวไทเขิน

ชาวไทยเขินจะมีการเรียกขวัญแบบจัดพิธีหาขวัญโดยมี“ขันตั้ง” หรืออุปกรณ์ที่ประกอบไปด้วย ข้าวหนึ่ง 1 กำมือ กล้วย 2 ใบ น้ำ 1 แก้ว ข้าวสาร 1 แก้ว ไข่สุก 1 ฟอง ผู้ที่จะมาหาขวัญนั้นก็จะมีส่วนเป็นไข่ไม่สบาย คนตกอกตกใจขวัญหนี คนที่หายจากป่วยไข้แล้ว สำหรับพิธีเรียกขวัญชาวไทยเขินอาจจะมีความแตกต่างจากไทยล้านนาเล็กน้อยทางด้านการจัดทำ พิธีกรรมและการใช้วัสดุอุปกรณ์ แต่เรื่องความเชื่อนั้นมีที่มาเหมือนกันคือ เชื่อว่าคนเรามีขวัญถ้า ขวัญหายก็จะทำให้เกิดอาการไม่สบายขึ้นได้

ด้านความเชื่อในพิธีกรรมจะมีความเชื่อว่าการจับข้าวเปลือกที่ เติบโตในไร่จนไว้ออกมานับดูให้เป็นคู่เรียกว่า หาบ อย่างน้อยให้ได้ 2 หาบ คือ 4 เม็ด เช่น จับได้ 16 เม็ด ก็มาแบ่งออกเป็น 4 เม็ด อย่างนี้ถือว่าขวัญมาแล้ว เขาก็ปิดประตูบ้าน แต่ถ้าจับได้ 15 เม็ด เป็นที่ แสดงว่าขวัญยังไม่มา อาจารย์กล่าวคำขวัญจะต้องนำข้าวหนึ่งชนิดหนึ่ง กล้วยชนิดหนึ่ง ไข่ชนิดหนึ่ง และ ข้าวขวัญ คือ ข้าวเปลือกที่จับได้มาว่าเป็นข้าวทั้งหมดห่อกระดาษแล้วมอบให้คนไข้เก็บไว้ คนไข้ ต้องดื่มน้ำแก้วนันตั้ง 1 อีก 2 อีก ก็เป็นอันเสร็จพิธี หลังจากนั้นก็ผูกข้อมือผู้ป่วยไว้⁵⁷

1.4) ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวลัวะ

คนลัวะกับคนล้านนามีความเชื่อเรื่องขวัญ โดยเชื่อว่าทุกคนมี ขวัญประจำตัว 32 ขวัญ ขวัญที่มีเพียงขวัญเดียวที่จะอยู่ประจำตัวเจ้าของตลอดเวลา ที่เหลืออีก 31 ขวัญจะออกไปเที่ยว ถ้าคนผู้ใดสะดุ้งตกใจ คนลัวะและล้านนาเชื่อว่าขวัญจะตกหายหรือขวัญหาย จะต้องทำพิธีเรียกขวัญหรือทำพิธีสู่ขวัญผูกข้อมือ ซึ่งต่อมาล้านนาได้นำมาทำพิธีผูกข้อมือสู่ขวัญให้ กับแขกที่มาเยือนบ้านของตนด้วย เป็นการเรียกขวัญให้แก่แขกนั้น⁵⁸

หมายเหตุ สำหรับเนื้อหาและรายละเอียดความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ของชาวภาคเหนือ (ล้านนา) โดยตรง ผู้วิจัยจะนำไปอธิบายไว้ในบทที่ 3

2) ความเชื่อเรื่องขวัญของไทยภาคกลาง

จากการสัมภาษณ์ทัศนะของชินกร ไกรลาศ ในฐานะเป็นนักร้องนัก ประพันธ์เพลงไทยลูกทุ่งและเป็นหมอลำขวัญที่มีชื่อเสียงในเมืองไทยในการแห่ขวัญนาคร พร้อมทั้งมี ประสบการณ์ในการประกอบพิธีเรียกขวัญต่าง ๆ มาตั้งแต่อายุ 18 ปี ได้กล่าวไว้ว่าขวัญเป็นได้ทั้ง นามธรรมและรูปธรรม ขวัญที่เป็นรูปธรรมสังเกตได้จากบนศีรษะ ซึ่งจะเห็นว่าบางคนมี 1 ขวัญ

⁵⁷ พระอาจารย์ทิพย์ ฐิตธัมโม, การประชุมสัมมนาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวนานไทย-ไท, (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, 2537), หน้า 8.

⁵⁸ เอกสารสัมมนาทางวิชาการ, ลัวะในล้านนา, (เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2531), หน้า 46.

บางคนมี 2-3 ขวัญ ส่วนขวัญที่เป็นนามธรรมคือขวัญที่ควบคู่กับใจเรา และประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ รวมเข้ากับความรู้สึก อารมณ์ ความคิด ซึ่งถ้าทราบใดที่เรามีสติระลึกได้ขวัญก็จะมีสภาวะดี ขวัญจะหมายถึงความรู้สึกที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ แล้วแต่สิ่งแวดล้อมที่ขวัญต้องประสบอยู่ เช่น เมื่อขวัญได้ยินข่าวดีก็จะรู้สึกดี และเมื่อขวัญได้ยินข่าวร้าย ขวัญก็จะเสียขวัญ⁵⁹ เป็นต้น”

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาในสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณ เชื่อกันว่าขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน มีอยู่ประจำตัวคน สัตว์ พืช และสิ่งของต่าง ๆ ถ้าขวัญอยู่กับใครผู้นั้นก็จะอยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยหรือเป็นทุกข์ แต่ถ้าขวัญออกไปจากตัวซึ่งเรียกกันว่า “ขวัญหาย” หรือ “ขวัญหนี” ผู้นั้นก็จะตกใจเกิดอาการ “ขวัญเสีย” หรือ “เสียขวัญ” ล้มป่วย เป็นทุกข์ และอาจถึงตายไปในที่สุด จึงเกิดประเพณีทำขวัญเพื่อรับขวัญให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว

พระยาอนุมานราชชนได้กล่าวไว้ถึงความเชื่อเรื่องขวัญของภาคกลางว่า ขวัญมีลักษณะที่มองไม่เห็นตัวว่ามีรูปร่างอย่างไร มีความรู้สึกนึกคิด รู้ผิดชอบ เป็นอารมณ์ต่าง ๆ และความรู้สึกเหล่านี้จะทำให้เรารู้ว่าเป็นเราไม่ใช่คนอื่น เป็นสิ่งที่ครองใจอีกที สิ่งที่ครองใจดังกล่าวคือใจและวิญญาณ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสทางร่างกาย เวลาตกใจเรียกว่าขวัญบิน ขวัญหนี แต่ถ้าแค้นใจหายไม่รุนแรงก็เท่ากับขวัญหายเพราะขวัญจะทำให้ไม่สบายป่วยไข้⁶⁰ ส่วนประเภทของขวัญ คนไทยจะมีหลายประเภทด้วยกัน ซึ่งแต่ละประเภทก็จะเริ่มมาจากขวัญคนก่อน และต่อจากนั้นก็ได้เพิ่มขวัญประเภทอื่น ๆ เข้ามา เช่น ขวัญสัตว์ พืช สิ่งไม่มีชีวิตต่าง ๆ เช่น เสา เรือน บ้านเมือง เป็นต้น และในแต่ละประเภทก็จะแบ่งแยกเป็นหมวดหมู่ตามโอกาสต่าง ๆ ที่มีการเรียกขวัญดังนี้

ประเภทขวัญคนจะใช้ในโอกาส

1. เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดอุบัติเหตุ ตกใจ เสียใจ
2. เมื่อต้องจากบ้านจากเมืองไกล
3. เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับชีวิต เช่น ภายหลังเด็กเกิด บวช

แต่งงาน เป็นต้น

⁵⁹ ชินกร ไกรลาศม นักร้องนักประพันธ์เพลงลูกทุ่งและหมอลำขวัญไทยในการแห่ขวัญนาคน, (22 มีนาคม 2542 สัมภาษณ์).

⁶⁰ พระยาอนุมานราชชน, การศึกษาศิลปะและประเพณี, (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2517), หน้า 223-228.

พิธีทำขวัญไทยภาคกลาง

พิธีทำขวัญของภาคกลางจะสืบมาจากเหตุการณ์บางอย่างกับชีวิต เช่น เมื่อเกิดได้ 7 วันหรือได้ 1 เดือน, ตัดจุก, โกนจุก, บวชนเณร, บวชนาค และแต่งงาน เมื่อหายจากไข้ฟักใหญ่หรือรอดมาจากอันตราย

เด็กทารกที่เกิดใหม่ 3 วัน แรกมักตายง่าย คนโบราณไม่ทราบสาเหตุที่ตายก็เชื่อว่าเป็นเพราะผีมาเอาตัวเด็กไป เด็กจึงตาย เมื่อเด็กมีอายุเลยได้ 7 วันก็พออุ่นใจ จึงทำขวัญเป็นการประกันเอาไว้ก่อนที่เรียกว่า “สามวันลูกผีสี่วันลูกคน” การทำขวัญทำกันในครอบครัวพอเป็นพิธีเท่านั้น พอเด็กเข้าสู่ภาวะเด็กก็มีทำขวัญบวชนเณร บวชนาค เพื่อให้เกิดเพื่อทำบุญแก้ตนและพ่อแม่ทำขวัญบ่าวสาวในการแต่งงานเพราะคนทั้งสองเปลี่ยนสถานะมาเป็นผู้ครองเรือน หากมีการทำขวัญก็จะเกิดความมั่นคงเป็นสิริมงคลแก่เจ้าตัวที่ทำขวัญ

พิธีทำขวัญของภาคกลางนอกจากจะมีพิธีทำขวัญในแต่ละสถานะการเปลี่ยนแปลงชีวิตแล้ว ยังมีพิธีทำขวัญของหลวงใช้ในงานพิธีสมโภช และทำขวัญพระพุทธรูป⁶¹ อีกด้วย

3) ความเชื่อเรื่องขวัญของไทยภาคอีสาน

อีสานมีความเชื่อเรื่องขวัญเช่นเดียวกันกับภาคอื่น ๆ ซึ่งบางส่วนอาจจะได้อิทธิพลความเชื่อของเขมร ในเรื่องของ “ปลิง” หรือ ขวัญบ้าง แต่โดยภาพรวมแล้วความเชื่อเรื่องขวัญของภาคอีสานจะมีความคล้ายคลึงกันกับความเชื่อของกลุ่มคนไทยทั่วไป จากสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน ปี 2542 เชื่อว่า “ขวัญ” หรือ “ขวน” คือสิ่งที่เป็นมิ่งมงคลสถิตย์อยู่กับชีวิตมนุษย์ สัตว์ พืช รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ ในความเชื่อเรื่องขวัญนี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมของสังคมไทย ซึ่งชาวอีสานยังยึดมั่นในความเชื่อเรื่องขวัญ และกระทำพิธีกรรมเรียกขวัญซึ่งอีสานเรียกว่า “สูดขวน” พิธีสูดขวัญอาจจะทำเป็นพิธีเล็ก ๆ เฉพาะบุคคลในครอบครัวก็ได้หรืออาจจะทำพิธีกรรมใหญ่เชื้อเชิญญาติสนิทมิตรที่เคารพมาร่วมพิธีด้วยก็ได้ กล่าวคือญาติที่เดินทางไกลมาเยี่ยมเยียนเมื่อพักท่ายปราศรัยกันหรืออาบน้ำอาบท่าเรียบร้อยแล้ว ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือผู้เฒ่าที่สูงอายุของครอบครัวจะผูกมือเรียกขวัญของผู้มาเยือน พร้อมทั้งบอกกล่าวแก่วิญญาณบรรพบุรุษประจำครอบครัวให้รู้ว่ามียุทธหลานมาพักอาศัยอยู่ด้วย วิญญาณประจำบ้าน (ผีเรือน) นี้มีชื่อเรียกต่างกันตามท้องถิ่น เช่น พ่อซ้อแม่ซ้อบ้าน ของฮักยาบ้าน ในลักษณะเดียวกันถ้าลูกเล็ก ๆ ตกใจก็จะทำพิธีเรียกขวัญผูกข้อมือก็ได้ ส่วนพิธีสูดขวัญที่เป็นพิธีใหญ่นั้นจะเชื้อเชิญญาติและเพื่อนบ้านมาร่วมพิธีด้วย ในงาน

⁶¹ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารพาณิชย์, 2542), หน้า 547

นี้จะมีการเลี้ยงฉลองกัน มีการจัดพาขวัญโดยมีหมอลำขวัญกล่าวอัญเชิญขวัญเรียกว่า “สุคขวัญ” (ออกเสียงว่า สุคชวน) ชาวอีสานจะพิธีสู่ขวัญเกือบทุกขั้นตอนของชีวิต รวมทั้งการจากไปหรือกลับมาของสมาชิกในครอบครัวด้วย

นอกจากนี้ชาวอีสานยังให้ความสำคัญกับสิ่งของเครื่องใช้ พืชพันธุ์ ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์เสมือนหนึ่งเป็นสิ่งมีชีวิต นั่นคือย่อมมีขวัญประจำตัวอยู่เหมือนกัน และถ้าถูกมนุษย์รบกวน ขวัญของสิ่งของเครื่องใช้เหล่านั้นย่อมต้องกระเจิดกระเจิงเช่นเดียวกับขวัญของมนุษย์ จึงต้องทำพิธีสู่ขวัญเช่นเดียวกับมนุษย์ เช่น สู่ขวัญเกวียน สู่ขวัญเรือน สู่ขวัญช้าง เป็นต้น ฉะนั้นการสู่ขวัญของชาวอีสานจึงแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 การสู่ขวัญในรอบชีวิต คือตั้งแต่เกิดเป็นเด็กอ่อนจนถึงเป็น บ่าวสาว และรวมทั้งสู่ขวัญคนป่วย

กลุ่มที่ 2 การสู่ขวัญเครื่องใช้สิ่งของ ซึ่งคำสู่ขวัญส่วนใหญ่มักจะกล่าวขอโทษขวัญต้นไม้ที่ถูกคนฟัน ขูดถาก ลากชัก ทำให้ขวัญต้นไม้หนีไป จึงอัญเชิญมาสถิตย์อยู่ที่เดิมและยังกล่าวให้เป็นมงคลแก่เครื่องใช้สิ่งของ เช่น เกวียน บ้านเรือน⁶² เป็นต้น

สำหรับพิธีกรรมการสู่ขวัญของภาคอีสานที่มีการเรียกตามภาษาถิ่นมีดังนี้ เช่น “สุคชวนก่อง” หรือ “สุคขวัญก่อง” พิธีกรรมนี้จะเป็นการทำบุญต่ออายุให้แก่ผู้ป่วยประเภทหนึ่งของชาวอีสานโบราณ นิยมทำให้กับผู้ป่วยที่มีอาการกินไม่ได้ นอนไม่หลับ ร่างกายซูบซีด ลักษณะแบบนี้อีสานเรียกว่า “ขวัญหนีเหวหนีคิง” (ขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว) ซึ่งเมื่อเกิดอาการแบบนี้บรรดาญาติพี่น้องก็จะพากันทำบุญ “สุคชวนก่อง” เพื่อเรียกขวัญให้กลับคืนมาอยู่กับเนื้อกับตัวผู้ป่วย ส่วนพิธีสู่ขวัญแต่งงานอีสานเรียกว่า “สุคชวนกับก่าย” นั่นก็คือเวลาที่หนุ่มแต่งงานพิธีแต่งงานก็จะมีการสุคชวน โดยในพิธีนั้นก็จะให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวก่ายแขนกันในขณะที่สุคขวัญนั่นเอง⁶³

4) ความเชื่อเรื่องขวัญของไทยภาคใต้

ความเชื่อเรื่องขวัญในภาคใต้คล้ายกับทางภาคกลางจนเห็นว่าอาจได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อเรื่องขวัญทางภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ แต่ความเชื่อเรื่องขวัญนี้ปฏิบัติให้เห็นเด่นชัดคือ พิธีกรรมทำขวัญข้าวและทำขวัญนาค สำหรับความเชื่อการทำขวัญข้าวเป็นประเพณีบวงสรวงแม่โพสพผู้เป็นเทพธิดาแห่งข้าว โดยเชื่อว่าถ้าข้าวมียขวัญสิงอยู่ประจำไม่หลีกหนีไปไหน ต้นข้าวก็จะงอกงามสมบูรณ์ให้กอสูง ไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียนหรือเฉาตาย และเกือบทุกขั้นตอนของการทำนาชาวนาต้องรำลึกถึงแม่โพสพทุกครั้งเพื่อที่จะให้เป็นสิริมงคล ไม่ประสบภาวะอดอยาก

⁶² สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน, หน้า 4782-4789.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4787-4788.

สามารถทำนาได้มีข้าวกินตลอดปี ซึ่งจะเชื่อว่าแม่โพสพจะประทานความสมบูรณ์พูนสุขแก่ชาวไร่ชาวนา⁶⁴

ส่วนพิธีกรรมทำขวัญนาของภาคใต้เชื่อว่าผู้ที่เข้าบรรพชาอุปสมบทซึ่งเป็นผู้สืบอายุพระศาสนาจะเป็นผู้เปิดทางนรกเปิดทางสวรรค์ให้แก่ตนเองและบุพการีตามความเชื่อของชาวบ้าน ก่อนจะเข้าร่วมกาสาวพัศตร์จึงต้องมีขวัญมีกำลังใจดี นอกจากนี้จึงเป็นการชี้แนะให้เจ้านาคได้เตรียมตัวและเข้าใจในวัตรปฏิบัติอันถูกต้องอันควรแก่สมณะ

สรุปวิวัฒนาการพิธีเรียกขวัญโดยเฉลี่ยแล้วพิธีเรียกขวัญในประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปมากกว่าพิธีในประเทศอินเดียและพม่า โดยจะเห็นได้จาก “เจ้าของขวัญ” ในประเทศไทยได้เพิ่มจาก “มนุษย์” และ “ข้าว” เป็น “มนุษย์” “สัตว์” “พืช” และ “สิ่งไม่มีชีวิต” ส่วนคนไทยในอีก 2 ประเทศ คือกลุ่มคนไทยในประเทศอินเดียกับพม่ายังคงลักษณะเจ้าของขวัญยังเป็นมนุษย์ไว้คงเดิม บทบาทและหน้าที่ของพิธีเรียกขวัญในสังคมไทย จะมีวัตถุประสงค์ 2 อย่าง ดังนี้

1. เพื่อเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยและรักษาผู้ป่วยให้หายจากความเจ็บป่วย การรักษาจะเป็นการรักษาทางจิตใจเป็นหลัก
 2. เพื่อแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของบุคคล
- ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของพิธีเรียกขวัญจัดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่นับถือสืบกันมา ปัจจุบันบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมดังกล่าวนี้เริ่มลดลงในบางส่วนแล้ว

2.2 ความหมายเรื่องขวัญ

2.2.1 ความหมายเรื่องขวัญของชาวตะวันตก

ความหมายคำว่า “ขวัญ” ในทางตะวันตก สามารถจำแนกที่มาได้ดังต่อไปนี้

2.2.1.1 จาก Webster’s New Universal Dictionary of the English Language ได้อธิบายความหมายของคำว่า “morale” หมายถึง ความมั่นใจ ความมุ่งมั่น ความเต็มใจ และรวมไปถึงการมีสุขภาพจิตดี⁶⁵ ซึ่งความหมายของคำว่า “Morale” มีส่วนคล้ายคลึงกับความหมายคำว่าขวัญ

⁶⁴สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 3333-3335.

⁶⁵Unabridged, Webster’s New Universal Dictionary of the Language, (New York : Universal Press, 1977), p. 1468.

2.2.1.2 จากพจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ให้ความหมายของคำว่า “morale” หมายถึง กำลังใจ ขวัญ จิตใจ เป็นต้น⁶⁶

2.2.1.3 จาก Encyclopedia of Psychology ได้ให้คำอธิบาย “morale” ว่าเป็นคำที่แสดงออกถึงบุคลิก การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติในเชิงบวกที่มีต่อกลุ่มเป้าหมาย และการแสดงความเป็นผู้นำ ส่วนในทางจิตวิทยาอุตสาหกรรม หมายถึง ความพอใจในกลุ่มคนทำงานที่พร้อมจะทำงาน⁶⁷

2.2.1.4 จากการศึกษาความหมายทางจิตวิทยา พบว่าชาวตะวันตกได้ใช้คำว่า “morale” อธิบายเรื่องขวัญในลักษณะการให้กำลังใจ ในที่นี้จะยกตัวอย่างทฤษฎีบุคลิกภาพของอัลเฟรด แอดเลอร์ (Alfred Adler) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาที่ค้นพบทฤษฎีบุคลิกภาพจากการเปิดคลินิกส่วนตัวในย่านที่อยู่อาศัยของคนชั้นกลางค่อนข้างต่ำในเวียนเนอร์ (Vienna) ใกล้กับสวนสาธารณะแห่งหนึ่ง คนไข้ของเขามีทั้งศิลปินและนักกายกรรม คนไข้บางคนทำให้อัลเฟรด แอดเลอร์ (Alfred Adler) พบว่าเขาเหล่านี้ได้พบความสำเร็จมีพลังกำลังใจแข็งแรงจากผลสะท้อนของความอ่อนแอและความเจ็บป่วยในวัยเด็ก ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้แอดเลอร์ (Adler) สนใจในความคิดเรื่องการได้รับความสำเร็จจากการชดเชย จนกลายมาเป็นแนวคิด (concept) สำคัญอย่างหนึ่งในทฤษฎีบุคลิกภาพของเขา⁶⁸ ที่ได้กล่าวเกี่ยวกับการสร้างขวัญกำลังใจแก่บุคคลและทำต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไว้ในหนังสือ “International Encyclopedia of Psychiatry Psychology Psychoanalysis & Neurology” ซึ่งในที่นี้คำว่า “morale” หรือ “ขวัญ” ตามความเชื่อของชาวตะวันตกได้ถูกนำมาใช้เกี่ยวกับการสร้างกำลังใจ เพื่อจะเอาชนะอุปสรรคที่เกี่ยวกับการประเมินค่าของพฤติกรรม และการปรับตัวที่ตามมา ส่วนทางจิตวิทยายังได้ใช้คำว่า “morale” หรือ “ขวัญ” ต่อการสร้างพฤติกรรมของผู้นำที่ต้องมีหน้าที่ในการรักษาขวัญและความสามัคคีกลุ่ม ดังตัวอย่างการรักษาขวัญและความสามัคคีกลุ่ม เช่น ขวัญกำลังใจที่มีอยู่ในบริษัท จะทำให้ลูกจ้างรู้จักทำงานที่ทำ โดยผู้นำจะสร้างกำลังใจให้ลูกจ้างเกิดความคาดหวังว่าตนจะได้ความมั่นคงในการทำงาน, รายได้ดี, มีการเลื่อน

⁶⁶ เขียวชัย เอี่ยมวรเมธ, พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, 2523), หน้า 951.

⁶⁷ Eggench, H. J. Chans Jargen, Encyclopedia of psychology, (New York : Herder and Herder, 1972), P. 284.

⁶⁸ นวลละออ สุภาพล, ทฤษฎีบุคลิกภาพ, (กรุงเทพฯ : คณะมนุษยศาสตร์ ประสานมิตร, 2527), หน้า 102-103.

ตำแหน่ง และความก้าวหน้าในบริษัท, งานที่ทำหาย, สภาพแวดล้อมในการทำงานที่ดี เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะเป็นตัวสร้างขวัญกำลังใจเพื่อให้เกิดความเข้าใจกันอันดีระหว่างผู้นำกับลูกจ้าง และระหว่างลูกจ้างกับลูกจ้างที่จะเกิดความสามัคคีกัน⁶⁹

สรุปความหมายขวัญของชาวตะวันตกตามหลักฐานข้อมูลข้างต้นพบว่าขวัญของชาวตะวันตกโดยทั่วไปจะใช้คำว่า “morale” มาอธิบาย ซึ่งการอธิบายความหมายดังกล่าวนี้อาจจะไม่ตรงกับความหมายของขวัญตามความเชื่อในเรื่องสิ่งนามธรรมโดยตรง แต่จะมีความใกล้เคียงในลักษณะการให้กำลังใจ ดังนั้นจากการศึกษาความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันตกที่กล่าวมาพบว่าความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันตกมีลักษณะเพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจ โดยอาศัยเครื่องรางของขลังหรือเชื่อในเรื่องของโชคชะตาซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ปัจจุบันชาวตะวันตกได้เปลี่ยนแปลงความคิดเหล่านี้มาเป็นการคิดแบบใช้เหตุผลมากขึ้น จึงได้ทำให้ความเชื่อเรื่องขวัญออกมาในรูปแบบการสร้างกำลังใจ (morale) ตามหลักจิตวิทยาเป็นส่วนใหญ่

2.2.2 ความหมายเรื่องขวัญของชาวตะวันออก

2.2.2.1 ขวัญจากพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ได้ให้ความหมายว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่ไม่มีความเชื่อว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิด ถ้าอยู่กับเนื้อกับตัวเป็นสิริมงคล ชีวิตก็จะมีความสุขสบาย จิตใจมั่นคง ถ้าผู้ใดตกใจหรือ เกิดความเสียใจขวัญก็จะออกกว้างไปเสีย ซึ่งเรียกว่า ขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน⁷⁰ เป็นต้น

2.2.2.2 ขวัญตามความหมายความเชื่อดั้งเดิมของไทยที่ท่านเสฐียร โกเศศได้กล่าวไว้ว่า ขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน ถือกันมาแต่โบราณว่ามีประจำอยู่ในตัวคนมาตั้งแต่เกิด ถ้าขวัญยังอยู่กับเนื้อกับตัวคนนั้นก็จะเป็นสุขปกติ แต่ถ้าขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัวก็จะมีอาการผิดปกติ เช่น การร้องไห้ สะอื้น ถือว่าขวัญหนีไป หรือถ้าตกใจมาก ๆ ถึงขั้นมีอาการตัวร้อนนอนผวาหรือเป็นไข้ก็ถือว่าขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว เป็นต้น นอกจากนี้ขวัญไม่ได้ปรากฏเฉพาะแต่มนุษย์กับสัตว์เท่านั้น แต่ขวัญยังปรากฏตลอดจนถึงสิ่งที่ไม่มีความมีชีวิต เช่น เสาเรือน เกรียน ข้าวเปลือก นาข้าว ฯลฯ⁷¹ เป็นต้น

⁶⁹International, Encyclopedia of Psychiatry Psychology Psychoanalysis & Neurology, (New York : Prodiaced for Aesculapius Publishers by ran Nastrand Reinhold Co. C, 1977), p.367.

⁷⁰พจนานุกรมฉบับพระเกียรติ ปี พ.ศ. 2530, (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2534), หน้า 77.

⁷¹พระยาอนุมานราชธน, การศึกษาศิลปะและประเพณี, หน้า 225.

2.2.2.3 ขวัญตามความหมายในแง่ของความเข้าใจทางภาษา จะให้ความหมาย “ขวัญ” ที่เป็นลักษณะนามธรรมซึ่งแฝงอยู่ในตัวมนุษย์ ในภาษาไทยถิ่นนอกประเทศ เช่น ภาษาไทยในประเทศจีน อินเดีย พม่า นั้นขวัญจะมีความหมายในทำนองเดียวกับที่ใช้ในลักษณะของภาษาถิ่นในประเทศไทย ในแง่ที่ว่าป็นสิ่งนามธรรมแฝงอยู่ในร่างกายมนุษย์ ถ้าสิ่งนี้ไม่อยู่ก็ไม่ใช่ปกติ ขณะเดียวกันขวัญยังสามารถคงอยู่ต่อไปหลังจากที่เจ้าของร่างตายแล้ว เป็นต้น ส่วนขวัญในความหมายของคนไทยในประเทศไทย เชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของร่างเมื่อมีชีวิตอยู่เท่านั้น และเมื่อใดที่ตายก็จะไม่พูดถึงขวัญของคนนั้นอีก แต่ถ้าจะพูดก็จะกล่าวถึงสิ่งหนึ่งคือ “วิญญาณ” วิญญาณนี้ถ้าเจ้าของร่างกายยังมีชีวิตอยู่ก็จะไม่มีโอกาสที่จะกล่าวถึงกัน ดังนั้นจึงได้แยกคำว่า “ขวัญ” ออกจาก “วิญญาณ” เพราะขวัญเป็นเรื่องของคนที่มีชีวิตอยู่ ส่วนวิญญาณเป็นเรื่องของคนตาย⁷²

2.2.2.4 ขวัญตามความหมายทางด้านจิตวิทยาทางสังคม จากหนังสือของ Ruth Lngeheinze ได้กล่าวเกี่ยวกับการทำขวัญว่ามีหน้าที่แสดงออกมาตามระดับดังต่อไปนี้

- 1) ช่วยฟื้นฟูสภาพสมดุลย์ทางจิตของปัจเจกบุคคลในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ (สร้างความสมดุลย์ระหว่างตัวเขากับสภาพจิต)
- 2) การปรากฏตัวของสังคมส่วนรวมช่วยเสริมพลังใจแก่บุคคลที่จะถูกเข้ารับการเรียกขวัญ (เป็นการสร้างระหว่างตัวเขากับสังคมเขา)
- 3) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขากับสภาวะเหนือธรรมชาติ
- 4) เป็นการจำลองภาพของความจริงสูงสุด และสิ่งประคิษฐ์ทั้งหมดถือว่าสื่อความหมายทางสัญลักษณ์ตัวเขากับสภาพจิต (เป็นการสร้างระหว่างตัวเขากับจักรวาล)⁷³

ในขณะเดียวกันเมื่อศึกษาความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันตกจากที่กล่าวมาเบื้องต้น ได้พบว่าไม่ว่าชนชาติใดต่างก็มีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีสิ่งหนึ่งที่เป็นนามธรรมแฝงอยู่ในร่างกายของมนุษย์ ซึ่งสิ่งนี้บางชนชาติอาจจะมีภาษาเรียกต่างกันไป ดังยกตัวอย่างเช่น ความเชื่อชาวญี่ปุ่นที่เชื่อว่าถ้ามนุษย์ขาด “higimitema” แล้ว ชีวิตก็จะไม่สมบูรณ์ แต่ถ้ามนุษย์ทุกคนมีส่วนนี้ก็จะมีความสุขสมบูรณ์ เป็นต้น

สรุปความหมายขวัญในทางตะวันตกตามความเชื่อที่มีความเข้าใจตรงกันว่า ขวัญ หมายถึง สิ่งที่เป็นนามธรรมแฝงอยู่ในร่างกายมนุษย์ ถ้าสิ่งนี้อยู่กับตัวชีวิตก็จะเป็นสิริมงคล มีความสุขสบาย จิตใจมั่นคง แต่ถ้าขาดสิ่งนี้จะทำให้ชีวิตไม่สุขสมบูรณ์ ในขณะเดียวกันคำว่า “ขวัญ”

⁷²วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์, วิวัฒนาการพิธีทำขวัญคนไทย, หน้า 21-22.

⁷³Ruth Lngeheinge, Tham Khwan, (Singapore : Singapore University Press, 1982), p. 107.

กับ “วิญญาณ” ตามความหมายของคนไทยในประเทศไทยจะพบว่าจะถูกแยกออกจากกัน โดยอธิบายว่า ขวัญเป็นเรื่องของคนมีชีวิตอยู่ แต่วิญญาณเป็นเรื่องของคนตาย ซึ่งการอธิบายความหมายในแง่นี้ยังพบว่าไม่ชัดเจน

ขณะเดียวกันเมื่อศึกษาถึงรายละเอียดความหมายขวัญของชาวตะวันตกแล้ว ผู้วิจัยขอสันนิษฐานตามความหมายทางจิตวิทยาขวัญน่าจะเป็นภาวะการรู้สึกนึกคิด ความมีสติหรือจิตสำนึก (Consciousness) ซึ่งภาวะนี้หมายถึงความระมัดระวัง มีการเตรียมตัวและตื่นตัวเสมอ (Alert) และขณะเดียวกันก็มีความคล่องแคล่วกระฉับกระเฉง (Active) เสมือนมีการตื่นตัวและพร้อมที่จะมีปฏิกิริยาได้ตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างเข้มแข็ง⁷⁴ เช่นเดียวกับภาวะที่ขวัญหลุดหายไปก็เปรียบได้กับการขาดภาวะของ Ego Consciousness ซึ่งภาวะนี้หมายถึง การสร้างภาวะทำให้เกิดความเป็นตัวตนของบุคคล แต่ถ้าสำหรับผู้ป่วยโรคจิตที่ไม่รุนแรง ตรงจุดนี้เชื่อว่าจะทำให้เกิดการแยกของจิต Unconsciousness⁷⁵ เมื่อเทียบกับพิธีเรียกขวัญบุคคลตรงวิธีการนี้จะช่วยปิดรอยแยกระหว่างตัวเองกับจิต และระหว่างเขากับสังคมได้ เป็นต้น

2.3 ประเภทของขวัญ

จากการศึกษาประเภทของขวัญ ผู้วิจัยพบว่าขวัญส่วนใหญ่จะมีทั้งหมด 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ คน สัตว์ พืช สิ่งไม่มีชีวิต ในขณะเดียวกันเมื่อแบ่งประเภทขวัญตามความเชื่อทั้งหมดค้นพบว่าขวัญไม่ว่าขวัญตะวันตกหรือตะวันออก ต่างก็มีความเชื่อในประเภทของขวัญเช่นเดียวกัน แต่อาจจะแตกต่างกันตรงที่ชาวตะวันตกอาจไม่ระบุชัดว่าขวัญประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ เพียงแต่ชาวตะวันตกอาจมีพิธีกรรมคล้ายกับพิธีกรรมขวัญของชาวตะวันออกเท่านั้นเอง

2.3.1 ประเภทขวัญของชาวตะวันตก

จากการศึกษาในเรื่องความเชื่อขวัญ สามารถจำแนกประเภทขวัญของชาวตะวันตกได้ 3 ประเภท คือ

1. ขวัญมนุษย์ สืบเกิดจากความเชื่อเรื่องโชคชะตาและโชคลาง คือเชื่อว่าเมื่อใดชีวิตเกิดความโชคร้ายก็แสดงว่าชะตาชีวิตช่วงนี้มนุษย์ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากลำบาก เป็นต้น

⁷⁴ ณาจารย์ภาควิชาจิตวิทยา, จิตวิทยาทั่วไป, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535), หน้า 152-153.

⁷⁵ Ruth Lngeheheinge, Tham Khwan, p. 107

2. ขวัญสัตว์ สัมผัสจากความเชื่อที่ต้อง ทำพิธีกรรมก่อนออกไปล่าสัตว์
3. ขวัญพืช สัมผัสจากความเชื่อที่ต้องการให้พืชผลดีขึ้น ซึ่งพบจากการพิธีกรรม

เต็นท์ข้าวโพดของชาวอเมริกาเหนือ เป็นต้น

แต่สำหรับแนวคิดในเรื่องของความเชื่อที่ชาวตะวันตกถ่ายทอดออกมาตามความเชื่อต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้นนี้ เป็นเพียงการสร้างพิธีกรรมหลอกล่อให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตและการประกอบการหาเลี้ยงชีพเท่านั้น ดังจะพบได้จากพิธีกรรมเต็นท์ข้าวโพดและพิธีกรรมเต็นท์รากวายเป็นความสำเร็จในการล่าสัตว์ของชาวอเมริกาเหนือ เป็นต้น

เมื่อสังเกตถึงความเป็นจริงจะพบว่าไม่ว่าชนชาติใด ๆ ต่างก็มีชีวิตที่ต้องอาศัยความสำเร็จ ความสมบูรณ์ นั่นก็หมายความว่าเมื่อใดก็ตามที่เชื่อว่ามนุษย์ต้องเผชิญกับความเจ็บไข้ได้ป่วย มนุษย์ก็ต้องมุ่งหวังอยากให้ชีวิตมีความสุข สุขภาพสมบูรณ์ และต้องการประกอบการหาเลี้ยงชีพได้อย่างประสบผลสำเร็จ

พอจะสรุปได้ว่าความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันตก เมื่อศึกษาจากประเภทของขวัญแล้วได้พบความจริงแล้วว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ทำขึ้นนี้ก็เพื่อให้ชีวิตของมนุษย์ดีขึ้นนั่นเอง

2.3.2 ประเภทขวัญของชาวตะวันออก

เมื่อศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญของชาวตะวันตก ผู้วิจัยพบว่าประเภทของขวัญจะไม่มี ความแตกต่างกันมากนัก เนื่องจากแนวความคิดของมนุษย์ทุกคนไม่ว่าชนชาติใด ๆ ต่างก็มีความสนใจตนเองเป็นหลัก (เพื่อดูแลตนเอง) ด้วยเหตุนี้ความเชื่อเรื่องขวัญถ้ากล่าวโดยภาพรวม ขวัญในที่นี้จะหมายถึงสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างทำให้มนุษย์มีความสุขสมบูรณ์ ขณะเดียวกันการดำรงชีวิตของมนุษย์ก็ต้องการความสำเร็จด้วย จึงเป็นผลที่ทำให้เกิดขวัญประเภทอื่น ๆ ตามมา เช่น ขวัญพืช ขวัญสัตว์ ขวัญสิ่งไม่มีชีวิต เป็นต้น

สำหรับประเภทขวัญของชาวตะวันออก บางครั้งอาจจะมีมากกว่าชาวตะวันตก เพราะเนื่องจากชาวตะวันออกมีความคิดที่ละเอียดกว่าและมีความสนใจต่อการนำตัวเองให้กลมกลืนไปกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งประเด็นนี้จะเห็นได้จากชาวตะวันออกโดยเฉพาะคนไทยได้กำหนดพืช สัตว์ สิ่งของให้มีขวัญประจำอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงสามารถแยกประเภทของขวัญได้ดังนี้

2.4.2.1 ขวัญคน เกิดขึ้นจากความเชื่อที่มนุษย์มีสิ่งหนึ่งที่เป็นนามธรรมแฝงอยู่ในร่างกาย

2.4.2.2 ขวัญสัตว์ เกิดจากการหาเลี้ยงชีพที่ต้องพึ่งพาสัตว์ในการใช้งาน

2.4.2.3 ขวัญพืช เกิดจากการหาเลี้ยงชีพ

2.4.2.4 ขวัญสิ่งไม่มีชีวิต เกิดจากความต้องการความเชื่อมั่นเวลาใช้สิ่งของหรือเวลาอยู่อาศัย เช่น ขวัญปิ่น ขวัญบ้านเรือน เป็นต้น

จากการศึกษาประเภทขวัญของชาวตะวันตก ได้แบ่งย่อยออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ข้างต้นนี้ ซึ่งแต่ละประเภทนี้ยังแยกย่อยออกไปอีก ดังตัวอย่างเช่น ขวัญมนุษย์ยังมีเพิ่มขวัญบ่าวสาว ลูกแก้ว ผู้ป่วย เป็นต้น ในขณะที่วีกกันเมื่อศึกษาถึงหลักความคิด โดยภาพรวมแล้วจะพบว่าชาวตะวันตกจะมีการใช้หลักการคิดแบบเชื่อมโยงเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสังเกตได้จากความเชื่อเรื่องขวัญจะเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อมที่ล้อมรอบตนเอง ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตตรงประเด็นนี้จะสังเกตพบได้จากการมีพิธีเรียกขวัญพืช สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น

2.4 ลักษณะของขวัญ

ลักษณะของขวัญที่ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่าความเชื่อเรื่องขวัญสามารถอธิบายรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

2.4.1 ลักษณะขวัญของชาวตะวันตก

จากการศึกษาตามข้อมูลหลักฐานความเชื่อที่ค้นพบเกี่ยวกับเรื่องขวัญของชาวตะวันตกพบว่าลักษณะขวัญของชาวตะวันตกจะมีลักษณะเป็นไปในเรื่องของจิตใจมากกว่าที่จะเข้าใจว่าขวัญสามารถเคลื่อนไหวได้ และต้องไปสัมผัสอยู่กับสิ่งต่าง ๆ เช่นเดียวกับความเชื่อทางตะวันออกดังนั้นรายละเอียดลักษณะขวัญของชาวตะวันตกจึงมีปรากฏเพียงแค่ว่าขวัญมีสถานะที่ต้องอาศัยพลังอำนาจของจิตใจเพื่อให้เกิดภาวะความเชื่อมั่นขึ้นมาเท่านั้นเอง อีกนัยหนึ่งคือลักษณะขวัญของชาวตะวันตกจะไม่มีรายละเอียดพอที่จะอธิบายสถานะของขวัญได้เหมือนกับชาวตะวันออก ด้วยเหตุนี้ลักษณะของขวัญของชาวตะวันตกจึงจบแค่การอธิบายความรู้สึกที่ได้รับพลังเหนือธรรมชาติ เพื่อได้รับความเชื่อมั่นกลับคืนมาเท่านั้น

2.4.2 ลักษณะขวัญของชาวตะวันออก

จากการศึกษาตามข้อมูลหลักฐานพบว่าโดยภาพรวมขวัญของชาวตะวันออกจะมีสถานะออกจากร่างกายได้และอยู่ในร่างกายได้ ส่วนรายละเอียดลักษณะของขวัญแต่ละชนชาติต่าง ๆ ก็จะมีลักษณะแตกต่างกันไป เช่น ลักษณะขวัญของชาวจีนและชนชาติอื่น ๆ จะมีลักษณะเป็นสิ่งนามธรรมที่มองไม่เห็นแต่แฝงอยู่ในร่างกายมนุษย์ เพื่อช่วยให้ชีวิตมนุษย์มีสถานะแห่งความสมบูรณ์

แต่สำหรับขวัญของคนไทโบราณกับคนไทในประเทศไทยนั้นจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก เพราะเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากสังคมไทโบราณมาเหมือนกัน จากเหตุ

นี้ขวัญของทั้งสองชนชาติไทจึงเหมือนกัน ตรงที่ขวัญเป็นสิ่งที่สิ่งสถิตย์อยู่ในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย และขณะเดียวกันขวัญสามารถเคลื่อนไหวได้ เวลาตกใจ เสียใจ หรือตาย แต่บางครั้งจะพบว่าลักษณะขวัญของชาวตะวันตกบางถิ่น เช่น กลุ่มคนไทนอกประเทศไทย คือ จีน อินเดีย พม่า จะเชื่อว่าขวัญยังคงอยู่ต่อไปหลังจากที่เจ้าของร่างตายแล้ว ดังมีกล่าวไว้ในนิทานพื้นบ้านของคนไท ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องขวัญของผู้ตายไปแล้วกลับมาบ้านมาติดต่อกับคนเป็นอีก สำหรับขวัญของคนไทในประเทศไทยจะกล่าวเฉพาะคนที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น แต่หลังจากเจ้าของร่างตาย ขวัญก็ถูกเรียกว่า “วิญญาณ”⁷⁶

2.5 สรุปความเชื่อและความหมายเรื่องขวัญ

จากการศึกษาความเชื่อพิธีกรรมและความหมายเรื่องขวัญจากเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยค้นพบว่าความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อที่มีมานาน ตั้งแต่สมัยโบราณที่มีสาเหตุเกิดจากความกลัวในสิ่งเหนือธรรมชาติและเกิดจากการความสงสัยในเรื่องสิ่งนามธรรมที่อยู่กับตัวมนุษย์ โดยเฉพาะความสงสัยในเรื่องของความรู้สึกที่เรียกทั่วไปว่า “จิตใจ” ในขณะที่เรามีความรู้สึกไม่สบายใจ ห่อเหี่ยว เสียใจ หรือแม้กระทั่งเวลาเราขาดความเชื่อมั่นและเกิดความรู้สึกกลัว ในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เราไม่สามารถหาคำตอบได้ด้วยทางวิทยาศาสตร์ที่ชัดเจนแต่เราสามารถเชื่อได้ว่าสิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ประกอบขึ้นเพื่อทำให้ชีวิตของมนุษย์สมบูรณ์ขึ้น เหตุผลนี้จะเห็นได้ว่านี้ไม่ว่าชนชาติใดก็ตามก็มีความเชื่อในเรื่องนี้กันทั้งนั้น เพราะเนื่องจากมนุษย์ยังมีความต้องการให้ชีวิตของตนเองเป็นสุขและสมบูรณ์นั่นเอง

แต่ในขณะเดียวกันเมื่อได้ศึกษาถึงเป้าหมายหลักในความเชื่อเรื่องขวัญทั้งชาวตะวันตกและชาวตะวันออก ได้พบว่าความเชื่อเรื่องขวัญของทั้งสองชนชาติจะมีจุดมุ่งหมายเดียวกันดังนี้คือชาวตะวันตกมีการมุ่งเน้นความเชื่อเรื่องขวัญออกมาในรูปแบบการค้นหาวิธีการที่จะช่วยทำให้ชีวิตดีขึ้น โดยอาศัยพลังอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้างและอาศัยความเชื่อในเรื่องโชคชะตาและโชคกลางของขลังเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหาวีชีวิต ส่วนความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันออกก็มีความเชื่อเช่นเดียวกันกับเรื่องขวัญชาวตะวันตกตรงที่มนุษย์ทุกคนต้องการให้ชีวิตตนเองและสิ่งรอบ ๆ ตัวเองมีสภาพที่ดี ดังนั้นผู้วิจัยจึงถือว่ามนุษย์เกือบทุกคนชนชาติต่างก็มีความมุ่งหวังที่ต้องการชีวิตที่ดี เพียง

⁷⁶ วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์, วิวัฒนาการพิธีทำขวัญคนไท, หน้า 12

แต่ว่าความเชื่อของแต่ละชนชาติอาจมีความแตกต่างกันออกไปตามรูปแบบของเหตุผลและวิธีการของแต่ละชนชาติที่จะนำไปสู่ชีวิตที่ดีและสมบูรณ์

อีกแง่หนึ่งในเมื่อเปรียบเทียบความหมายขวัญของชนชาติทางตะวันตกและชนชาติทางตะวันออกพบว่าความหมายขวัญของชนชาติทางตะวันตกในสมัยโบราณนั้น อาจมีความหมายเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีลักษณะเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมพลังความเชื่อมั่นให้มนุษย์ที่มาจากเครื่องรางของขลังและอาศัยความเชื่อเรื่องโชคกลางต่าง ๆ แต่ในปัจจุบันความหมายขวัญของชาวตะวันตกจะเข้าใจในรูปแบบการให้กำลังใจมากกว่าที่จะมุ่งเน้นในเรื่องของความเชื่อ ซึ่งในภาษาอังกฤษจะใช้คำว่า “morale” แทนที่คำว่า ขวัญ หรือ กำลังใจ ดังนั้นความหมายขวัญ (morale) ในลักษณะนี้จะมี ความแตกต่างกันกับความหมายขวัญของชนชาติตะวันออก ตรงที่ชนชาติตะวันออกจะเน้นการเสริมสร้างกำลังใจโดยอาศัยแรงจูงใจที่มาจากความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งลักษณะพิธีกรรมนี้จะจัดในรูปแบบของกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างกำลังใจของเจ้าของขวัญให้รู้สึกดีขึ้น ส่วนขวัญของชนชาติตะวันตกจะอาศัยแรงจูงใจเพื่อให้บุคคลได้เกิดความรู้สึกมีกำลังใจโดยใช้วิธีการทางจิตวิทยามากกว่า ซึ่งอาจจะเป็นจิตวิทยาที่ออกมาในรูปของการให้เป็นสิ่งของหรือคำพูดที่ดี เป็นต้น